

Doğum Günü 26 Eylül

*Ulus İnşası Sürecinde Bir Kutuplaşma Eksenini Olarak
Türk Dil Devrimi*

H. Sıla Okur

101611013

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kültürel İncelemeler Yüksek Lisans Programı

Prof. Dr. Murat Belge

2006

**Doğum Günü 26 Eylül: *Ulus İnşası Sürecinde Bir Kutuplaşma Eksenini*
*Olarak Türk Dil Devrimi***

**Born on the 26th of September: *The Turkish Language Revolution*
*as a Polarisation Axis in the Nation-Building Process***

H. Sıla Okur
101611013

Prof. Dr. Murat Belge:

Doç. Dr. Ferda Keskin:

Doç. Dr. Christoph Schröder:

Toplam Sayfa Sayısı: 69

Tezin Onaylandığı Tarih : 26 Eylül 2006

Anahtar Kelimeler (Türkçe)

- 1) Türk Dil Devrimi
- 2) Milliyetçilik
- 3) Cumhuriyet Dönemi
- 4) İktidar
- 5) Gelenek

Anahtar Kelimeler (İngilizce)

- 1) Turkish Language Reform
- 2) Nationalism
- 3) The Republican Era
- 4) Power
- 5) Tradition

Özet

Cumhuriyet'in ilk yıllarında başlatılan Türk Dil Devrimi'ni inceleyen bu tez, devrimin dil üzerindeki etkilerinden çok, milliyetçilik ve ulus inşası anlayışıyla nasıl bir araç olarak kullanıldığına, bu şekilde kullanılmanın toplum içinde nasıl bir kutuplaşmaya yol açtığına değinmektedir. Dünyadaki dil hareketlerinin altyapısı ve Türkiye'de dil devriminden önceki girişimler kısaca ele alındıktan sonra, dil devriminin siyasi ve ideolojik uzantıları kurumlar, kişiler ve gelişmeler ışığında incelenmekte, ortaya çıkan sonuç değerlendirilmektedir.

Abstract

This thesis examines the Turkish Language Reform, a process that initiated in the first few years of the Republic, as more of an instrument of nationalism and nation-building than a linguistic movement, and attempts to shed light on how this reform caused polarisation within the society. After brief sections on the infrastructure of language movements across the world and the precursors to the language reform in Turkey, the political and ideological ramifications of the language reform are investigated on an institutional, personal and incidental basis, leading up to an assessment of its consequences and the current situation.

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında tohumları atılan pek çok çelişki, beklenenden daha büyük bir hızla serpilip Cumhuriyet'in sonraki yıllarında çetin çarpışmalara, uzlaştırılmaz ayrılıklara dönüşmüş, kimi zaman sıcak çatışmalara dönüşen kutuplaşma eksenleri haline gelmiştir. Bu çalışmanın konusu, gerçekte doğumu Cumhuriyet'in ilanından yüz yıl öncesine dayansa da bir resmi devlet programı olarak 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kuruluşuyla benimsenen Türk Dil Devrimi projesinin, gelenekler üzerine kurulu, özünde iktidar ve meşruiyet çabalarını barındıran bir kutuplaşma eksenini olmasıdır.

Bunun için öncelikle genel anlamda dil devrimlerinin ve reformlarının altında yatan ideolojik boyut incelenmelidir. Diller genellikle milliyetçi bir akımın çerçevesinde halkların birbirinden ayrılması için araç olarak kullanıldığından, 19. yüzyılda birbiri ardına gelen isyanlarla Osmanlı'nın eski "milletlerinin" kopup ayrılmasıyla doğan, Cumhuriyet dönemiyle de zirveye çıkan Türk milliyetçiliğinin dil konusuna yaklaşımının ideolojik bir zemine oturtulması için, bu yöndeki genel çabaları kısa da olsa incelemek gerekli olacaktır.

Bunun ardından, Cumhuriyet'le birlikte başlanan çabalara değinmek gereklidir. Cumhuriyet (daha somut olarak Tek Parti) döneminin dil hareketlerini, kabaca ikiye

ayırarak mümkündür: Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nden öncesi ve sonrası. Öncesinde, Harf Devrimi ve "Vatandaş Türkçe Konuş!" kampanyası çok önemli iki olaydır. Harf Devrimi daha çok Arap-Fars etkisini kırmak ve din egemenliğini zayıflatmak amacıyla, Harf Devrimi kadar resmi olmayan fakat hükümetten açıkça destek gören "Vatandaş Türkçe Konuş!" kampanyasıysa Rum, Ermeni, Yahudi, Arnavut, Boşnak vb. azınlıkların dillerinin köreltilmesi ve bu unsurların sonunda asimile edilmesi hedefiyle gerçekleştirilmiştir. İki olay da, dilde Türk milliyetçiliğinin etkisinin görülmesi açısından önemlidir.

TDTC'nin kuruluşuyla beraber gerçek anlamda Dil Devrimi başlamış olur. Bu hareket birkaç koldan ilerler: Birincisi, bilimsel terimlerin Türkçeleştirilmesidir ki, bu görece az itirazla karşılaşarak ve hızla yürür; ancak gerek karşılıklarının bulunması gereken terimlerin çokluğu, gerekse bunların gelişmeler doğrultusunda artma hızı, bu çalışmaların epey kısıtlı kalmasına yol açar. Ancak yine de bu dönemde günümüzde hâlâ kullanılmakta ve kolayca anlaşılmakta olan terimler ortaya atılmıştır. İkincisi, dile yerleşmiş Arap ve Fars kökenli sözcüklere halk ağzından karşılıklar aramaktır. Bu çabaların ürünü olarak Tarama ile Derleme Dergileri ve "ikamecilik" mesleği ortaya çıkar. Devrimde hatırı sayılan diğer bir kolsa, Kuran'ın, ibadetin, hutbelerin ve ezanın Türkçeleştirilmesiyle dinin etkisinin (bir tür gecikmiş Reform ülküsüyle) kırılmaya çalışılmasıdır.

Aslında örtük olarak Cumhuriyet'in ilanından beri var olan ama Dil Devrimi ile yüzeye çıkan iktidar mücadelesi, Devrim'in sonraki yıllarda alacağı şeklin yaratıcılarındandır. Devleti kuran, ordu, polis gibi baskıcı aygıtlarını, öğretim, bürokrasi gibi ideolojik aygıtlarını kendi elleriyle yetiştiren Kemalist kesimin karşısına, Tek Parti diktasından bezmiş, iktidarı ele geçirmek isteyen başka bir grup çıkar. Gerçekte bu Cumhuriyet'in ilanından kısa süre sonra bile görülebilir: Cumhuriyet'ten sadece 9 yıl sonra, üstelik işgalden kurtarılmış Ege Bölgesi'nde Menemen olayının yaşanması, Serbest Fırka'nın başkanı Fethi Bey'in İzmir'de yüz binlerce kişi tarafından "Kurtar bizi bu mutemetlerden!" diye karşılanması, tepeden inme değişikliklere ve bürokrat diktasına halkın duyduğu tepkilerin ilk dile getirilişidir.

Bir tür geri adım mı, yoksa özetle dünyanın Türk olduğunu savunan Türk Tarih Tezi'nin uzantısı mı olduğu hâlâ tartışılan Güneş-Dil Teorisi'nden sonra kısık, Mustafa Kemal'in ölümünden sonra daha güvenli, dünyada tek parti diktalarının çöküp çoğulcu demokrasiye geçişin artık kaçınılmaz olduğunun anlaşıldığı 1946 seçimlerinden sonraysa alabildiğine gür yükselen sesler, bürokrat zoruyla getirilen dile karşı "halkın dilini" savunmaya başlar. Bu dönemde "saf değiştirenler" sık görülür; daha önce (anlaşılır nedenlerle) Mustafa Kemal'in tarafında olmuş, onun devrimini desteklemiş görünenler bir anda aksini savunmaya başlarlar. İktidar olmak isteyen dinci, muhafazakâr ve liberal kesimlerin elinde, Tek Parti'nin sahip olduğu baskıcı ve ideolojik aygıtların hiçbiri yoktur; dolayısıyla onlar meşruiyetlerini tamamen halka dayandırmak,

hem somut hem mecazi anlamda “onun dilini konuşmak” zorundadırlar. Adnan Menderes’in, “siz istesenez hilafeti bile getirirsiniz” sözü, bu gerçeğin açık fakat biraz abartılı bir ifadesidir.

Bunun ardından iktidarın dili ortaya çıkar. Demokrat Parti iktidarında Anayasa bile “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu” adı altında eski dile çevrildi, birçok sözcüğün eskisi kullanılmaya başlandı (başvekil, vb.). Ardından gelen 27 Mayıs ihtilaliyle bunlar tekrar Türkçeleştirildi. 1960-80 arası dönemde, iktidara gelen parti doğrultusunda aynı okulun adının Ulusal Egemenlik – Hakimiyeti Milliye arasında defalarca gidip geldiği çok görüldü. Bülent Ecevit “olanak, olasılık, eşgüdüm” gibi sözcüklerle konuşurken Süleyman Demirel “binaenaleyh” demekten geri durmadı ve bir milliyetçilik akımından doğan dilde özleştirme, Türkiye’de başka birçok konu gibi sağ-sol kavgasına dönüştü, iktidara kim gelirse onun dili konuşulmaya başladı.

Bu çalışma, dünyada ve Türkiye’de milliyetçilik akımları çerçevesinde gerçekleştirilen dil reformlarından yola çıkarak Türk Dil Devrimi’nin nasıl iktidar, meşruiyet ve gelenek üzerine kurulu bir kutuplaşma eksenine dönüştüğünü gösterecektir.

Birinci Bölüm: Dil Hareketlerinin Altyapısı

Dünyada ulus niteliği taşıyabilecek toplulukların veya bir ulusu meydana getirebileceği düşünülen “yüksek kültürlerin” ortak bir dil çevresinde toplanması, Sanayi Devrimi’yle başlar. Bu döneme kadar küçük tarım toplulukları kendi aralarında büyük ölçüde bağlama dayalı özel diller veya ifade biçimleri kullanmaktadır. Avcılığın, tarımın, ritüellerin, divan toplantısının, mutfağın ve haremin dilleri farklıdır; bunlar arasında paralellik kurmak, benzerlikler aramak, birleşme sağlamak ise en hafifinden anlaşılmasa bir çaba olur.¹ Sanayi Devrimi’yle kırsal alandan kentlere başlayan göç, beraberinde farklı kökenlerden insanların bir arada bulunmasını, yaşamasını ve çalışmasını getirir. Tarım işleri kadar geniş zamanı ve rahatlığı bulunmayan fabrika işinde, herkesin anlayabileceği ve herhangi bir yorumlamaya meydan vermeyecek kesin ifadelerle talimat verilmelidir. Bunun da gerektirdiği, bağlamdan ve yan anlamlardan arındırılmış “standart” bir dildir.

Buradan hareketle Osmanlı toplumuna bakıldığında, imparatorluk uyruğunda hem aynı kökenden fakat farklı coğrafi konumlardan, hem de birbirinden tümüyle farklı kökenlerden gelen insanlar olduğu görülür. Ancak Osmanlı’nın Batılı anlamda bir Sanayi Devrimi’nin uzağında kalmış olması, ortak bir dil yaratma güdüsünün yukarıda anlatılan nedenlere dayanamayacağını da ortaya koyar. Dolayısıyla, Osmanlı

¹ Gellner, E., *Nations and Nationalism*, New York, Cornell University Press, 1983, s. 21.

egemenliğinde olduğu için Türk toplumuyla benzer sosyal aşamalardan geçmiş Yunan toplumunda da görülebileceği gibi, uluslaştırma adına girişilen çaba “dilde standartlaşmayı” değil, “dil planlamasını” getirir. Standartlaşma, sanayi üretiminde ve toplum geneline yaygın temel iletişim araçlarında belirli terimlerin ve kavramların kullanılması olarak özetlenebilir ve görece dar kapsamlıdır.² Dil planlaması ise, modern toplumda bireyin tek sadakat duyduğu, bu nedenle hükümdardan da, vatandan da, inançtan da üstün tuttuğu unsur olan kültürü³ yaşatmak için herkesin “aynı dili konuşmasını” hedeflemektedir.⁴

Bu durumun Türkiye’deki ayrıntılı incelemesine geçmeden önce, birçok ülkede görüldüğünü belirtmek önemlidir. Hem uygulama açısından benzer, hem de coğrafi ve kültürel açıdan yakın olmasıyla Yunanistan’daki dil çalışmaları buna iyi bir örnektir. Uluslaşmanın bir parçası olarak görülen ve günü geldiğinde Türk toplumunun geçeceği süreç, bağımsızlığını yeni kazanan Yunanistan’da da benzer biçimde işler: Türk yönetiminden kurtulan Yunanlıların “ulus bilinci” edinmesini isteyen egemenleri, toplumun ne Osmanlı’nın dilini, ne de kilisenin dilini konuşmasını ister. Gerçekte ihtilalin çok öncesinden gelen dil tartışmaları, yeni Yunan devletinin kurulmasının

² Cumhuriyet döneminde büyük önem verilecek, sonunda Mustafa Kemal’in bizzat *Geometri* adındaki kitabını yazmasına neden olacak bu girişim, üretim ve iletişim araçlarındaki, toplumun hareketliliğindeki doğal gelişmelerin bir sonucu olarak görülebilir. Bu bağlamda, Cumhuriyet’in uluslaştırma amacıyla başlattığı “Dil Devrimi” kapsamına girmemesi doğru olacaktır. Zira bu olay standartlaşmaya işaretken, Dil Devrimi, dil planlamasının örneğidir.

³ Gellner, 36.

⁴ Sadoğlu, H., *Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s. 36-37.

ardından devlet dilinin *Katharevousa* olarak benimsenmesini getirir. Genelde Antik Yunancaya özenen *Katharevousa*, eski unutulmuş sözcükleri yeniden getirmiş, eski sözdizimine göre yeni sözcükler kurdurmuş, halkın her gün kullandığı sözcükler yerine yenilerini önermiştir. Bunların kimi bugün gülünç görünmekte, kimiye yerleşmiş ve kullanılmaktadır.⁵ Bu haliyle *Katharevousa* akımı, bir tür “öz Yunanca” olarak gelecekte öz Türkçenin göreceği tepkileri görmüştür.

İmparatorluğun duraklamaya girdiği dönemden beri yavaş yavaş gelişmekte olan ulus bilinçleri, Fransız Devrimi'nin etkisiyle hızlanmış, ülkede siyasi ve askeri durumun giderek kötüleşmesi sonucunda, Batılı devletlerin de çıkarları doğrultusunda isyanlara dönüşmüştür. Yunanistan'ın bağımsızlık mücadelesi bu bağlamda fitili ateşleyen olaydır. İmparatorluğun dağılacağını görenler, Tanzimat Fermanı gibi çalışmalarla yüzyıllardan kalan “ikinci sınıf vatandaşlık” olgusunu törpülemeye çalışmışlar, ancak bunun etkisi de az olmuştur. Osmanlı'da o zamana kadar süren ikilik (hukukta, toplumda, yönetimde, dilde) giderek şiddetlenmeye başlamıştır.

Eski Osmanlı uyruğunun içinden bir Yunan ulusunun, Bulgar, Arnavut, uluslarının yükseldiğini ve koptuğunu gören aydınlar ve milliyetçiler, aynı durumu Türk ulusu için yaratmayı hedeflemişlerdir. İmparatorluğa dağılmış ve çeşitli unsurlarla karışmış Türk unsurunu birleştirmek, onları diğer kişilerden ayırtırmak ancak dille mümkün

⁵ Millas, H., *Geçmişten Bugüne Yunanlılar: Dil, Din ve Kimlikleri*, İstanbul, İletişim, 2003, s. 36-44.

olabilecekti.⁶ Geleneksel Osmanlı dilinin bu anlamda halktan kopuk olması, gazetelerin çıkmaya başladığı bir dönemde aydınları daha çok ilgilendirmeye başlamıştır. Kuşkusuz dilde ıslah çalışmalarına önyak olan Şinasi gibi kişilerin ticari kaygıları da vardı: Arap alfabesi dizgi ve döküm aşamasında büyük zorluklar çıkararak maliyeti yükseltiyordu. Hatta bu konuda Şinasi'nin yaptığı bir çalışma, o gün kullanılan 400 kadar harfi 110'a indirmeyi başarmıştı. Burada bir ticari mal olarak gazete ve kitabın maliyetine harf olduğu kadar dil yönünden bakmak da gerekir: Arap harfleriyle basım güçlüğü, özel olarak bu alfabeyi kullanan topluluklar için geçerli bir maliyet kaynağıydı. Oysa gazete ve kitap gibi kitleye dönük malların aynı zamanda geniş bir pazara seslenmesi de gerekirdi ve bu harflerin ötesinde dilde birlik, anlaşılabilirlik gibi bir özelliği zorunlu kılıyordu. Bu bakımdan dilin standartlaşması üzerinde sanayileşmenin olduğu kadar kapitalizmin de dolaysız etkisinden söz etmek mümkündür.⁷ Nitekim Osmanlı'da Tanzimat'tan Meşrutiyet'e kadar çıkan hemen hemen bütün gazeteler bir biçimde "avama" yönelik bir dil kullanacaklarını duyurmuş, buna da özen göstermişlerdir.⁸ Ancak bunlar da bir biçimde "teknik" gerekçelerdir ve uluslaşmaya yönelik bir dil planlamasından çok, yaygın erişime ve kâra yönelik dil standartlaşması girişimleri sayılabilir.

⁶ Carleton J.H., *Milliyetçilik: Bir Din*, İstanbul, İz Yayınları, 1995, s. 51

⁷ Anderson, B.R.O'G, *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*, New York, Verso, 1991, s. 52-53

⁸ Sadoğlu, 84-5.

Balkan Savaşı dönemine gelindiğinde, imparatorluğun çöküşünün çok yakın olduğu sezildiğinden, Osmanlı sonrası bir Türk toplumu için arayışlar hızlandı. Selanik merkezli *Genç Kalemler* dergisi ve önceleri bu dergide yazan Ziya Gökalp'in ortaya attığı tezler bu yönde ilerlemelerdir. Burada Selanik'in ve *Genç Kalemler* dergisinin önemli özelliklerinden söz etmek gerekir. Selanik, kozmopolit nüfusu ve Batılı düşünceye açık yapısıyla, dönemin iktidarına önemli bir muhalefet merkezi oluşturmaktaydı. Bu olumlu ortamda gelişebilen *Genç Kalemler* dergisi ise, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yakınlığıyla güç ve nüfuz edinmişti. Bu bakımdan, Osmanlılığa karşı Türklüğü savunmak yönünde kentin ve derginin katkısı büyüktür.⁹

Bu dönemde öncelikle Türkçenin Arap ve Fars dilbilgisi kurallarıyla kullanılmasına karşı çıkmıştır. Bunun önderliğini de, "Yeni Lisan" adındaki makalesiyle Ömer Seyfettin üstlenmiştir. Ömer Seyfettin, gerçi Osmanlıca'yı "eski lisan" sınıfına sokarak Latince ve İbranice gibi adeta ölü dillerle bir tutuyordu ama Türkçeye bir ihtiyaç sonucu girmiş, başta terimler olmak üzere türlü Arapça ve Farsça sözcüklere karşı değildi. Bunların zaman içinde Türkçeleştirilebileceğini, ancak dilin "istiklaline" asıl tehdidi yabancı kuralların oluşturduğunu savunuyordu. Arapça ve Farsça kurallara göre yapılan çoğullar, tamlamalar vb. dilden temizlenmeliydi.¹⁰

⁹ Sadoğlu, 141-2.

¹⁰ Sadoğlu, 147-9.

Bu bakımdan, Ömer Seyfettin'in dil üzerine düşünceleri ile Namık Kemal'in Türklük üzerine düşünceleri arasında ilginç bir paralel kurmak mümkündür: Nasıl ki Ömer Seyfettin yabancı kuralların dili bozduğuna inanıyorsa, Namık Kemal de alfabeti, belirli bir dilbilgisi olan Rumlar, Bulgarlar gibi toplumların millet bütünlüğünün dışında kaldığını savunuyor, "elifbası olmayan" Lazlar ve Arnavutlar gibi kavimlerin dillerinin unutturulabileceğine inanıyordu. Bu inancı da, Ömer Seyfettin'in sözcüklerin Türkçeleştirilebileceğine inancıyla benzerlik taşımaktadır, zira kurallardan bağımsız olarak dile katılan sözcükler bir bakıma "köksüzse" ve dilin genel yapısı içinde eritilebilirse, alfabeden yoksun unsurlar da genel bir Türk toplumu içinde eritilebilecektir. Namık Kemal'in bu düşünceleriyle Cumhuriyet döneminin dil planlamasının altındaki ideolojide rol oynadığını söylemek mümkündür. "Vatandaş Türkçe Konuş!" kampanyası, tam da azınlık unsurlara dillerini unutturma amacını güden bir çalışmadır.

Zaman zaman, hatta bu dönemden epey önce de dile getirilen alfabe değişikliği ise, henüz yeterli destek bulamamaktadır. Tarihin her aşamasında olduğu gibi bu dönemde de, çeşitli çekincelerden ötürü siyaset yoluyla yapılamayan değişiklikler, askeri seçkinler tarafından tepeden inme bir kararla, "emrivaki" yoluyla gerçekleştirilmiştir: Enver Paşa'nın sadeleştirme amacıyla geliştirdiği özel bir alfabe, Balkan Savaşı'nda kısa süreyle kullanılmış, "ordu elifbası" adıyla bilinmiş, ancak yaygınlaşmamıştır. Buna,

sonradan alfabeyi kökten değiştirecek Mustafa Kemal bile, haberleşmeyi yavaşlattığı ve zorlaştırdığı için savaş zamanında olmayacak bir değişiklik diyerek karşı çıkmıştır.¹¹

İyi bir niyet; fakat yarım iş; hem de zamansız! Harp zamanı harf zamanı değildir. Harp olurken harfle oynamak sırası mıdır? Ne yapmak için? Muhaverat ve muhaberat teshil için mi? Bu şimdiki şekil hem yazmayı, hem okumayı, hem de anlamayı ve binaenaleyh anlaşmayı eskisinden fazla geciktirir ve güçleştirir! Hız isteyen [sic] bir zamanda, böyle yavaşlatıcı, zihinleri yorup şaşırtıcı bir teşebbüse girişmenin maddi, ameli ve milli ne faydası var?

Bu durumun yarattığı sıkıntıları yaşayan biri de, İsmet İnönü olmuştur. Dönemin Genelkurmay Başkanvekili'ne başvurarak, onayına sunulacak belgelerin, biri okuması için normal yazıyla, diğeri imzalaması için Enver Paşa yazısıyla olmak üzere iki kopya halinde düzenlenmesini ister.¹²

Latin alfabesinin kullanılması zaman zaman ortaya atılan, ama 1928'e kadar bir türlü gerçekleştirilemeyecek bir plandır. Sözgelisi Hüseyin Cahit [Yalçın], Cumhuriyet'in ilanından da önce, 1922 yılında, Mustafa Kemal'e niçin Latin yazısının alınmadığını sorar ve olumsuz karşılık alır. Mustafa Kemal, daha sonra bu karşılığının nedenini şöyle açıklar: "Hüseyin Cahit bana vakitsiz bir iş yaptırmak istiyordu. Yazı inkılabının zamanı daha gelmemişti."¹³ "Vakitsizlik" kavramını daha iyi anlamak için, dönemin meclisindeki milletvekillerinin elli kadarının hoca, sekizinin şeyh ve beşinin "aşiret

¹¹ Ünaydın, R.E., *Atatürk, Tarih ve Dil Kurumları: Hatıralar*, Ankara, TDK, 1954, s. 28-9.

¹² İsmail Arar'dan (1981) aktaran Lewis, G., *The Turkish Language Reform: A Catastrophic Success*, New York, Oxford University Press, 1999, s. 29.

¹³ Atay'dan aktaran Şavkay, T., *Dil Devrimi*, İstanbul, Gelenek, 2002, s. 36.

reisi" olarak kendilerini tanıttıklarını belirtmek yeterli olacaktır. Cumhuriyet öncesinde Latin harflerinin benimsenmesinin önündeki en büyük engel, Arap alfabesinin "İslam'ın yazısı" olarak algılanması ve bunda yapılacak bir değişikliğin "Türkler Hıristiyan olmuşlardır" derecesine varacak kadar propagandaya açık görülmesidir. 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde üç işçi kurulunun Latin alfabesinin kabulü yönünde bir önerge sunması üzerine, Kâzım Karabekir bunun İslam'ın birliğini parçalayıcı bir girişim olduğunu öne süren ve önergeyi reddeden bir konuşma yapar: "Derhal bütün Avrupa'nın eline güzel bir silah vermiş olacağız, bunlar âlem-i İslama karşı diyeceklerdir ki, Türkler ecnebi yazısını kabul etmişler ve Hıristiyan olmuşlardır. İşte düşmanlarımızın çalıştığı şeytanekârane fikir budur."¹⁴ Kaldı ki bu dönemde Türk ulusu aynı zamanda İslam dini çerçevesinde de ele alınmaktadır. Türkçülüğün önde gelen ismi Ziya Gökalp, Türk olmamalarına rağmen Müslüman olan Arnavut, Arap asıllı toplulukların "Türk terbiyesi" ve "Türk mefkûresi" sayesinde zamanla Türkleşebileceklerini, böyle olursa da Türklerden ayrılmamaları gerekeceğini öne sürer.¹⁵ Türkçülüğün ve Turancılığın sesi sayılabilecek Gökalp'in dahi İslam'a birleştirici unsur olarak bu kadar önem vermesi, Arap alfabesinin değiştirilmesine itirazlar için önemli bir dayanaktır.

Latin alfabesine İslam birliği gerekçesiyle karşı çıkan Türkçüler, bu görüşlerini Arap alfabesini bütün Müslümanları birleştiren bir simge olarak görmelerine, bunun İslam'ın

¹⁴ Lewis, 32.

¹⁵ Gökalp, Z., *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul, Kamer, 1996, s. 26-27.

tebliğ edildiği yazı olmasına bağlıyorlardı. Oysa Turancılık gibi bir akımı benimsediklerinden ötürü, birleşmeyi hayal ederlerken akıllarında Arap Müslümanlar değil, Müslüman Rusya Türkleri vardı. Rusya Türkleri 1926'ya kadar Arap alfabesini kullanmayı sürdürdüklerinden, Turan ülküsünün gerçekleşebilmesi için bu Türklerle dil birliğinin olması şart görülüyordu. 1926'da Bakü'de düzenlenen 1. Türkoloji Kongresi'yle tüm Sovyet Müslümanlarının Latin alfabesine geçmesine karar verilince Türkçülerin de Latin alfabesine yönelik görüşleri değişmeye başladı.¹⁶ Türkiye'de değişimin 1928 yılında yapılmasının bir nedeni de, kanaat önderi konumunda bulunan Türkçülerin Latin alfabesine karşı en önemli kozlarını yitirmiş olmaları sayılabilir. Sonuç olarak, bir zamanlar Arap alfabesi çevresinde toplanabilen, dolayısıyla karşılıklı anlaşılabilen bazı ulusal diller, alfabe değişiklikleriyle birliğini yitirdi. Türkiye Türklerinin ulus bilincini daha geniş bir İslami kimlikten sıyrıp öne çıkarmak isteyen Atatürk, ulusun dilini zorunlu olarak Batı çerçevesine oturttu.¹⁷

Tanzimat Fermanı'ndan Cumhuriyet'in ilanına kadar yaklaşık yüz yıl boyunca tartışılan dilde sadeleşme, buna karşı çıkan ya da böyle bir girişime iradesi olmayan siyasi otoritenin ortadan kaldırılması ve dil konusunu doğrudan ele alacak yeni bir siyasi gücün kurulmasıyla, ancak Cumhuriyet döneminde hız ve şiddet kazanabilmiştir. O zamandan günümüze gelebilmiş belki de tek köklü değişiklik, dilden Arapça ve Farsça

¹⁶ Sadoğlu, 220-1.

¹⁷ Kohn, H., *The Age of Nationalism: The First Era of Global History*, Connecticut, Greenwood Press, 1976, s. 108.

sözcüklerin değilse de dilbilgisi kurallarının kısmen kaldırılması, özellikle tamlamaların Türkçe kurallara göre kurulmaya başlanması olmuştur.

İkinci Bölüm: Dil Devrimine Doğru

Dil Devrimi'nin ayrıntısına ve ideolojik altyapısına değinmeden önce, bunun öncülü niteliğindeki Yazı Devrimi'ni incelemek gerekir. Arap alfabesinin kullanımdan kaldırılıp yerine 29 harflik Latin alfabesinin alınmasını içeren bu devrim, resmi olarak üç görüşe dayanıyordu: 1) Arap alfabesi Türkçenin yazılmasına ve okunmasına uygun değildir; 2) Arap alfabesinin öğretimi zordur, bu nedenle ülkede okuma-yazma oranı çok düşüktür; 3) Ülkenin Batılılaşma hedefine uygun bir alfabe benimsenmelidir.¹⁸

Bu gerekçelerin ilk ikisi kısmen doğrudur: Arap alfabesinde sadece üç sesli bulunmaktadır ve bu da Türkçede kullanılan sekiz sesliyi karşılayamaz. Ayrıca, eski alfabeyle yazılan bir sözcük, ortaya çıkabilecek belirsizliklerden ötürü farklı biçimde

okunabilir: Arap harfleriyle basılmış okuma kitabımızda Halide Edip'in *Zeynebim Zeynebim* adlı bir öyküsü vardı. Öğretmenimiz, arkadaşlarımızdan birisine, "Filan sayfadaki hikayeyi oku," dedi. Arkadaşımız, *Zeynebim Zeynebim* başlığını *Zinbem Zinbem* diye okudu. Tabii, sınıfta bir kahkahadır koptu. O günden sonra çocuğun adı *Zinbem* kaldı.¹⁹

Anlatılan olayın bir okulda geçmesinin de simgelediği gibi, bu durum hem ifade zorluklarına, hem de ikinci gerekçe olan öğretim güçlüğüne meydan vermektedir.

¹⁸ Mehmet Emin Erişirgil'den aktaran Şavkay, s. 40.

¹⁹ Kudret, C., *Dilleri Var Bizim Dile Benzemez*, Ankara, Bilgi, 1986, s. 128.

Öğretim güçlüğü de ancak kısmen geçerli bir nedendir: Latin alfabesinin benimsenmesinden sonra girilen okuryazarlık hamlesinde ülke nüfusunun önemli bölümünün okuma ve yazma öğrendiği, resmi kaynaklara göre önceleri yüzde dokuzlarda olan okuryazarlık oranının çok arttığı doğrudur. Yaşları 16 ila 40 arasında olan ve Latin harfleriyle okuma yazma bilmeyen herkesin katılmasının zorunlu tutulduğu, katılmayanların polis, jandarma veya zabıta zoruyla götürüldüğü Millet Mektepleri, kurulduğu 1928 yılından 1936 yılına kadar iki buçuk milyondan fazla vatandaşa okuma-yazma öğretmiştir.²⁰ Ancak bunun altında sadece alfabe değişikliğini aramak yanlış olur; zira alfabe değişikliğiyle birlikte kurulan Millet Mektepleri, bunun yanında yurda hızla yayılan örgün eğitim ağı, Arap alfabesinin kullanıldığı Osmanlı döneminde pek girilmemiş eğitim hamleleridir. Burada gerçek anlamda bir karşılaştırma yapılması için, iki yazının eşit koşullarda öğretimindeki süre ve kolaylık farkları dikkate alınmalıdır. Tabii bu laboratuvar ortamında yapılabilecek bir deney olmadığından, söz konusu iddianın tartışmalı olabileceğine değinip konuyu burada kapatmak gerekir.

Gösterilen üçüncü gerekçe, resmi ağızdan açıklandığı biçimde olmamakla beraber doğrudur: Latin alfabesine geçiş, gerçekten de Türkiye'nin Batı'ya dönük bir toplum olduğunun göstergesi olacaktır. Mustafa Kemal'in kendi ağzından belirttiği "muasır medeniyetler seviyesine" erişme hedefi, bununla bir adım daha ilerleyecektir.²¹ Kaldı ki, Mustafa Kemal bu hedefini bundan çok uzun zaman önce Bulgar Türkolog İvan

²⁰ Özerdim, S.N., *Harf Devrimi'nin Öyküsü*, Ankara, TDK, 1962, s. 34-35.

²¹ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c. II, s. 216-217.

Manolof'a açıkça belirtmiş, "Latin kökünden bir alfabe seçmeli, kılık kıyafetimize kadar her şeyimizde Batılılara uymalıyız" diyerek amacını ortaya koymuştur.²² Latin alfabesinin kullanıldığı Batılı toplumlarla taban tabana zıt bir dil ailesinden gelen, üstelik sözcükleri de farklı olan Türkçenin Latin alfabesiyle yazılmışı ile Arap alfabesiyle yazılmışı arasında, bir Batılı açısından, herhangi bir anlaşılabilirlik farkı yoktur. İkisi de anlaşılabilirliğini koruyacaktır. Bu nedenle, Latin alfabesine geçişin altında "anlaşılabilirlik" iddiasından farklı nedenler aramak gereklidir.

Bu nedenlerden ilki, zaman zaman üstü örtülü olarak kabul edilen "farklılaştırma", hatta bir bakıma "ötekileştirme" amacıdır. Nasıl ki Arap alfabesi Türkçe sözcüklerin yazılmasına uygun değilse, Latin alfabesi de Arapça ve Farsça sözcüklerin yazılmasına uygun olmayacak, bunların bir bölümünü yazılış ve okunuş itibarıyla Türkçeleştirirken diğer bölümünü de yabancılaştıracak, böylece bunların atılmasını kolaylaştıracaktır.

Buna Uriel Heid'in yorumu şöyledir:²³

Öz Türkçe sözcük varlığını olabildiğince yenilemek için tasarlanan ve kesin bir fonetik edebiyat ilkesine oturtulan yeni alfabe tamamen Türkçeleşmemiş olan Arapça ve Farsça sözcüklerin etimolojisinin, yapısının ve çekimlerinin anlaşılabilir hale gelmesine yol açtı. (...) Arapça ve Farsça sözcüklere ilişkin bazı dilbilgisi kuralları Latin yazısı içinde anlaşılabilir hale geldi. Arapça ve Farsça sözcüklerin türevleri kendi açıklayıcılığını kaybettiler. Dua, davet, tedai, iddia, muddei gibi Arapça sözcükler şimdi artık tamamen farklı görünüyordu ve aynı kökten türetilmiş olmaları gerçeği bilinmiyordu.

²² Arif Necip Kaskatı'dan aktaran Şavkay, s. 46.

²³ Heid, U., *Türkiye'de Dil Devrimi*, çev. Nejlet Öztürk, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2001, s. 23.

Ötekileştirme, süreğen bir çaba olarak Türk Devrimi'nin her aşamasında karşımıza çıkmaktadır; ancak, ötekileştirmenin özellikle Arap-İslam dünyasına karşı yapılması dikkat çekicidir. Batı değerleri, resmi düzlemde alfabeden giyime, dilden kurumlara kadar neredeyse her alanda modern Türkiye'nin vazgeçilmez kurucu unsurları olarak belirlendiğinden, içselleştirildiğinden ve halkın bunları koşulsuz kabulü öngörüldüğünden, Batı'nın bir "öteki" olarak konumlandırılması güçleşir.²⁴ Hatta, bir kuruluş destanı olarak anlatılan ve aktarılan Kurtuluş Savaşı bile, esasında Yunan ordusuna karşı verilmişse de "yedi düvele karşı" verilmiş gibi anlatılır, ancak Batı, Türkiye'nin "ötekisi" olamayacağı için, yeteri derecede romantikleştirilemez.²⁵

İkinci önemli neden, aslında resmi tezde dile getirilen Batılılaşma iddiasının açıklanmayan yüzüdür: Latin alfabesine geçiş, o zamana kadar sürmüş Osmanlı kültür anlayışının sona erdiğini, Türkiye'nin artık Doğu kültür çevresinden çıkıp Batı kültür çevresine gireceğini gösteren bir hareketti. Bu da kültür bakımından bir ötekileştirme girişimi olarak değerlendirilmelidir. Yeni Türk ulusunun yeni kültürü, geçmişinden, dolayısıyla Osmanlı'dan ve geniş anlamda Doğu'dan etkilenmeyecek, yüzünü Batı'ya çevirecektir. Dil devrimi konusunda da muhafazakâr olan ama özellikle Arap harflerinin öğretilmiyor olmasından sıklıkla yakınan Peyami Safa, bu durumu bir

²⁴ Bora, T., *Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık*, İstanbul, Birikim, 1998, s. 45.

²⁵ Sadoğlu, s. 203.

cümleyle özetler: “Yunus Emre’nin dilini anlamayan Türk münevverlerinin kafasında Voltaire’nin Fransızcası hâlâ saltanat sürüyor.”²⁶

Geçen yüzyıllar içinde yazılmış binlerce eserin kısa zamanda okunamaz hale gelmesi riskini göze alan bu değişiklik, ulusa artık Arap ve İslam dünyasıyla hiçbir ilişkisinin kalmadığını, yüzyıllardır iç içe yaşadığı İslam kaynaklarından ayrılması, bundan sonra kültür ve bilim alanında Batı’yı örnek alması gerektiğini ifade eden önemli bir göstergedir. Bu değişikliğin yüz yıldır tartışılıyor olmasına rağmen gerçekleştirilememiş olmasının önündeki en büyük engel, “İslam’ın dili” görüşü ve bunu savunan, savunmasa da gelecek tepkilerden çekindiği için kendisini tehlikeye atmak istemeyen otoriteydi. Şüphesiz ki 1928’e gelindiğinde de bunu öne sürmeye devam edenler vardı, ancak “otorite” ortadan kalkmıştı ve iktidar Latin alfabesini gerekli görmekteydi. Diğer birçok konuda olduğu gibi bu konuda da iktidarın dediği oldu.

Dil Devrimi’nden önce gelen diğer bir kayda değer girişim de, “Vatandaş Türkçe Konuş!” kampanyasıdır. Bu kampanya, ilk kez Tanzimat döneminde ortaya çıkan ve toplumdaki azınlıkları, anadillerini unutturma yoluyla Türkleştirmeyi, asimile etmeyi hedefleyen milliyetçi anlayışın uzantısı sayılabilir. Bu şekliyle, dile ulusu Türkleştirmekte ne kadar önem verildiğini gösteren bir örnektir. Nüfus mübadelesi sayesinde Müslüman olmayan unsurlarının çoğundan arınan Türkiye Cumhuriyeti’nde

²⁶ Safa, P., *Osmanlıca, Türkçe, Uydurmaca*, İstanbul, Ötüken, 1999, s. 13.

kalan az sayıda Rum, Ermeni ve Yahudi azınlıkların yanı sıra, Lozan'a göre azınlık sayılmayan Kürt, Boşnak, Arnavut, Çerkez, Laz vb. topluluklar da vardı. Türk ulusu projesinin gerçekleştirilmesi adına, sadece Müslüman olmayan Türklerin değil, Müslüman olduğu ve azınlık sayılmadığı halde anadili Türkçe olmayanların da tam anlamıyla Türkleştirilmesi isteniyordu.

Bu istek ilk kez Türk Ocağı çevresinde toplananlar tarafından dile getirildi. Sözcüleri, Çal delegesi Doktor Şakir Turgut Bey, Üçüncü Kurultay'ın 25 Nisan 1926'daki toplantısında söz alarak "Türk harsını ve Türklüğü kabul eden anasır-ı muhtelif" olduğunu, bunların kendi dillerini kullanmayı sürdürdüğünü söylüyor ve Türkleştirilmesi gerektiğini savunuyordu. Türkiye Cumhuriyeti toprakları Türklere ait olduğu için, başka diller konuşanlar cezalandırılmalıydı.²⁷ Bazı delegelerin bu yönde ileri sürdükleri çözümlerse, işin ırkçılık boyutunu son derece şiddetlendirmekteydi. Sözcüleri, üçüncü kurultayın Afyon delegesi Hüseyin Ulvi, "...falan yerde bir Boşnak köyü buldukça ve Boşnak lisanı görüşüldükçe ... onların Türk'ün içine kaynacakları şüphelidir. ... bunları dağıtmalı, milli elbiselerini giydirmemeli, milli lisanlarıyla konuşurmamalı ve milli lisanlarını bir hakaret telakki ettirmelidir,"²⁸ diyebilecek kadar sert bir politika savunuyordu ve bu sözleriyle, Ernest Gellner'ın şu düşüncelerinin Milliyeçlik, milliyetçi ideolojiye kapılmış iktidarların egemenliği altına girme talihsizliğine düşen unsurlara tektürlülük dayatmasında bulunmaktadır. (...) Osmanlı Türkleri gibi

²⁷ *Türk Ocakları Üçüncü Kurultay Zabıtları*, s. 72-73.

²⁸ *A.g.y.*, s. 192.

geleneksel, ideolojiye kapılmamış iktidarlar iç huzuru sağlar ve vergileri tahsil ederdi, ancak bunun dışında, egemenlikleri altındaki unsurların inançlarının ve kültürlerinin çeşitliliğini hoş görür, hatta bunlara tamamen kayıtsız kalırdı. Buna karşın, silah zoruyla iktidara gelen halefleri, *cuius regio, eius lingua* milliyetçi ilkesini uygulayana kadar huzur bulamayacağına benziyor. Sadece mali fazla ve itaatte değil gözleri; uyruğunda bulunanların kültürel ve dilsel ruhunu da ele geçirmek istiyor.²⁹

1927’de düzenlenen Dördüncü Kurultay’da da bu konu tartışılmış, burada Akçuraoğlu Yusuf Bey, dilin ulusal ekonomiyle ilişkisi bakımından, ilk bölümde değinilen standartlaştırma ve planlama konularını ele alan bir konuşma yapmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin henüz bir ulusal pazara dönüşmediğini, batısı ve doğusu arasında ekonomik açıdan çok az bağlantı bulunduğunu, hatta doğudaki toplulukların komşu ülkelerle daha çok ilişkisi olduğundan onların dillerinden etkilendiğini öne sürmüştür.³⁰ Söylediklerinden hareketle, Yusuf Bey’in, bilerek veya bilmeyerek, Gellner ve Anderson’ın Sanayi Devrimi ve dil değişimleri arasında kurduğu ilişkiye gönderme yaptığını söylemek mümkündür. Endüstriyel ve ekonomik anlamda bütünleşme sağlanmadığı için dil planlaması söz konusu değildir; dil topluluklara ve bağlama özgü bağımsız yaşayışını sürdürebilir, bu da ortaya tek bir Türk Dili çıkarılmasını engeller, daha da önemlisi, böyle bir standart dil olmadığı için topluluklar kendi dillerini kullanmaya devam eder ve Türkleştirilemez.

²⁹ Gellner, 45-46.

³⁰ Sadoğlu, 282.

Türk Ocakları çevresinde ve basında süregelen dil tartışmalarının siyasi dayanağı da yok değildi. TBMM tarafından 10 Nisan 1926'da kabul edilen ve 1 Ocak 1927'de yürürlüğe giren bir yasa, ticari işletmelerin tüm işlem, sözleşme, haberleşme ve hesaplarını Türkçe yapmalarını, ticaretle ilgili defterlerini Türkçe tutmalarını zorunlu kılıyordu ve bu hükmü çiğneyecek işletmelere önce para, tekrarı halinde kapatma cezaları öngörüyordu.³¹

İktidarın Türkçeyi işletmelerin tek dili olarak zorunlu tutmasının yansıması, aynı hareketin önce kampanya, ardından kamuoyu baskısı yoluyla halka yayılması oldu. 13 Ocak 1928'de yıllık kongresini yapan Darülfünun Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti, azınlıkların kamu alanlarında kendi dillerini kullanmalarına karşı bir kampanya başlatma kararını aldı. Hükümetten örtülü de olsa destek gördüğü, masraflar için ayrılan bin lira ödenekten anlaşılan bu girişim doğrultusunda, "Türk Vatanında Yalnız Türkçe Konuşulmalıdır!" ve "Vatandaş; Türkçe Konuş!" pankartları toplu ulaşım araçlarına asıldı. Başta özellikle gayrimüslimlere yönelik olan bu kampanya, zamanla yayılıp şiddetlendi ve bazı kişilerin bilerek bu pankartların altında kendi dillerini konuştukları, gayrimüslim nüfusun yoğun olduğu İstanbul, Edirne ve İzmir gibi bazı yerlerde bu pankartların yırtıldığı iddialarıyla sokak kavgalarına dahi taşındı.³² Azınlıklara karşı 6-7 Eylül 1955 olaylarıyla doruğa çıkacak tahammülsüzlüğün tohumlarının atıldığı anlaşılıyordu.

³¹ Sadoğlu, 283.

³² Sadoğlu, 283-4.

Kurumsal dil politikasının başlangıcından önce gelen bu girişim, yerel yönetimleri de etkilemiş, sözgeşi İzmir ve İstanbul belediyelerinin seyyar satıcıların Türkçeden başka bir dil kullanılmasını yasaklamasına yol açmıştır. Ancak, konuşulan dile gerek müdahale etmenin, gerekse bu dili denetlemenin güçlüğü nedeniyle, asıl ilgi kısa süre sonra doğrudan müdahaleye ve izlemeye açık olan yazılı dile yoğunlaşacaktır.

Üçüncü Bölüm: “Bu cankından doğacak öz Türklüğe yom olcay”

Yeni alfabeğe geçiş büyük bir hızla tamamlandıktan ve vatandaşların yeni alfabeyle okuma yazma öğrenmesi için yurt çapında takdire değer bir seferberlik yürütüldükten sonra sıra dilde yapılacak değişikliğe gelir. Bunun aslında çok planlı gittiği ortadadır: Önce harfler, sonra okuma-yazma, son olarak dil. Yazılı dile yapılacak müdahale için ilk kurumsal girişim, aslında Latin alfabesinin kabulü için 23 Mayıs 1928 tarihinde TBMM tarafından kurulduğu halde,³³ çalışmalarını alfabenin kabulünden sonra durdurmayan Dil Encümeni tarafından başlatılır. Encümen’in ilk işi, kendi bünyesinde bir Söz Derleme Heyeti kurarak il, ilçe ve nahiye yönetimlerinden yöredeki sözlü edebiyat ürünlerinin toplanmasını istemek olur. Bununla aynı zamanda, bilimsel terimlere Türkçe karşılıklar bulunması amacıyla ayrı bir komisyon oluşturulur. Ancak her iki komisyon da yeterince etkinlik gösteremez; bunun üzerine, 1929’un başında Encümen lağvedilir ve yerine İshak Rafet (Işıtman) başkanlığında bir Dil Heyeti kurulur. Heyetin ilk hedefi, Türkçe sözcüklerden oluşan bir sözlük derleme çalışmalarını başlatmaktır.

Bu girişime, dönemin başbakanı İsmet İnönü’nün de doğrudan desteği olur. 17 Şubat 1929’da Ankara’da düzenlediği bir toplantıda, katılımcılara Arapça ve Farsça sözcüklerden olabildiğince kaçınmaya çalışarak bir konuşma yapar ve özetle dilin genişletilmesi gerektiğini, terimlerin üzerinde bir bilim kurulu tarafından ayrıca

³³ Korkmaz, Z., *Türk Dilinin Tarihi Akışı İçinde Atatürk ve Dil Devrimi*, s. 40.

durulmasının önemini vurgular. Bunun üzerine genel sözlük hazırlanması Dil Heyeti'ne, terimler ise Darülfünun Heyeti'ne bırakılır, ancak heyetlerin koordine çalışması öngörülür. Dil Heyeti'nin yaklaşık yüz bin sözcük için hazırladığı fişler Darülfünun Heyeti'ne gönderilecek, bu heyet sözcüklere Türkçe karşılık bulmaya çalışacak, bulamazsa genel geçer Latince terimleri kabul edecektir.³⁴

Dil planlaması konusunda fazla etkinlik gösteremeyen Dil Heyeti'nin önemi, gelecekteki kurumsal yapıda kendini gösterecek çok önemli iki unsurun ilk ortaya çıktığı bir topluluk olmasındadır. Birincisi, gelecekte Türk Dil Kurumu çerçevesinde iktidarın dil çalışmalarıyla tamamen bütünleşmesinin temeli, Dil Heyeti'nin önde gelen üyelerinin aynı zamanda milletvekili de olmasıyla atılmaktadır. Bunların arasında, dilin gelişmesine etkileri büyük olan Falih Rıfkı, Yakup Kadri, Ruşen Eşref, Ahmed Rasim, Fazıl Ahmed gibi isimler sayılabilir. İkincisi de, dil tartışmalarında hâlâ güncelliğini sürdüren kamplaşmanın, başka bir deyişle, gelenekçi-mutedil-tasfiyeci (kimi zaman uydurmacı) bölünmesinin bu heyette görülmesidir. Öyle ki, heyet içinde bir kesim, Arapça ve Farsça sözcüklerin atılmasına razı gelmezken başka bir kesim genel geçer yabancı sözcüklere Türkçe karşılık bulunmasını gereksiz görüyor, üçüncü kesimse tüm sözcüklere Türkçe karşılık bulunabileceğini öne sürüyordu. Heyet'in yavaşlamasına ve sonunda bütçedeki ödeneğinin kesilmesiyle Temmuz 1931'de tasfiyesine giden bu

³⁴ Sadoğlu, 231-3.

bölünme, davanın hızını ve sıcaklığını kaybetmesine rağmen bugün bile görülebilmektedir.

Heyet'in ortadan kalkmasıyla dil konusunun kendi haline bırakılması söz konusu olamazdı. Nitekim, Heyet'in tasfiyesinden bir süre önce (15 Nisan 1931 tarihinde) kurulan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin, sadece Türklerin ve insanlığın kökeni ve tarihiyle değil, dille de ilgilenmesinin yararlı olacağı görüldüğünden, bundan yaklaşık bir yıl sonra, 12 Temmuz 1932'de başkanı Samih Rifat, genel sekreteri Ruşen Eşref, üyeleri Celal Sahir ve Yakup Kadri olan Türk Dili Tetkik Cemiyeti (TDTC) kuruldu. Gelecekte Türk Dil Kurumu'na dönüşecek ve siyasetle neredeyse tamamen bütünleşecek örgütün bizzat Mustafa Kemal tarafından oluşturulduğu, cemiyetin amacının da açıklandığı kuruluş bildirisinde açıkça görülmektedir: "(Büyük Reis) Milletin varlığının en baş kaynağı olan Türkçeyi öz yaraşığına dinceltmeyi, geliştirmeyi ve yüceltmeyi, kendi bir ulu sözüne göre 'bugünkü ve yarınki en güzel medeniyeti kemali ile kavrayabilecek şiveli ve ahenkli bir ifade vasıtası haline getirmeyi' iş edinecek bir Dil Cemiyeti yaratmakla bu sağlam izin üzerine yüksek milli yapılardan birini daha kurmuş oldu."³⁵

TDTC'nin çalışmalarına geçmeden önce, kurumsallaşmada dikkat çeken bir konuya değinmek gerekir: Mustafa Kemal dil çalışmalarını yürütecek kurumun bir "Akademi"

³⁵ Birinci Kurultay Müzakere Zabıtları'ndan aktaran Şavkay, 55.

olmamasını özellikle ister. Akademi ne de olsa kurulduğu konu üzerinde “akademik” çalışma yapmış, bilimsel çalışmaları olan, konuya bilimsel açıdan yaklaşan ve belirli bir disiplin sahibi insanları toplayacaktır. Halbuki Mustafa Kemal’in amacı, dilin halktan kaynaklanmasıdır. Bunun altında iki neden aranabilir: Birincisi, Osmanlı’dan beri “aydın” kesim halktan kopuk bir dil benimsemekte ve bunu kullanmaktaydı. O aydın kesim aynı kadrolarla Cumhuriyet’e aktarıldığına göre, dil konusundaki incelemelerde de halktan kopuk, Batıcıdan çok Doğucu bir yaklaşım benimsenmesi riski vardı. Nitekim özellikle terim tartışmalarında terimlerin Arapça ve Farsçadan mı, yoksa Yunanca ve Latinceye mi alınması, ya da Türkçeden mi çıkarılması konusunda önemli görüş ayrılıkları vardır ve bunların büyük kısmı, bir Akademi kurursa üyeleri olacak insanlar arasında geçmektedir.

İkinci neden, yapılacak dil çalışmalarının bir akademi tarafından süzgeçten geçirilmesinin, Mustafa Kemal’in hedeflediği hıza ve yöntemlere vurabileceği düşüncesi olabilir. Dil hareketleri kapsamında Türkçedeki eski ve unutulmuş sözcükler canlandırılmış, ekler getirilmiş, kimi zaman Anadolu Türkçesine uzak Türk lehçelerinden sözcükler alınmış, bazı durumlarda Türkçenin kurallarına aykırı sözcükler türetilmiştir. Kuşku yok ki, bir akademi çevresinde toplanacak bilim adamları bunlara şiddetle karşı çıkacak, bilimselliğin yanında geleneklerine de bağlı kalarak belki başka birçok sözcüğün türetilmesine de engel olacaklardı. Dolayısıyla TDTC (sonraları

TDK) genellikle dil bakımından “heveslilerden” ve siyasi nüfuz sahiplerinden kurulu bir topluluk oldu.

Bunun belki en anlamlı örneklerinden biri, Mustafa Kemal tarafından TDTC’nin başına getirilen Samih Rifat’ın lise diplomasının bile olmamasıdır. Arapça ve Farsçayı akıcı olarak konuşabilen ve Fars edebiyatına hayran olan Rifat’ın düştüğü kişisel sıkıntı bir tarafa bırakılırsa, Birinci Dil Kurultayı’nda yaptığı konuşmada söylediği “...istikbalin lisanları köylülerin dilinden ibaret bulunmaktadır...” ve “...en eski menşelerinden istifadeye çalışan, köylerden halk kelimeleri toplayan (...) milletler mevcuttur” sözleri, Cemiyet’in dili geliştirme bakımından hedefini açıkça ortaya koymaktadır.

Cemiyet’in 4 Eylül 1932 tarihinde duyurduğu, 26 Eylül 1932 tarihinde Dolmabahçe Sarayı’nda başlayan ve gerek Mustafa Kemal’in huzurunda düzenlenmesi, gerekse verilen kararların basın ve radyo aracılığıyla halka duyurulması nedeniyle ulusal bir etkinlik halini alan³⁶ Birinci Türk Dil Kurultayı, bunu izleyen Kurultayların önemini gölgelemeksizin, Dil Devrimi’nin en önemli girişimi, yönlendiricisi ve bir bakıma doğumu sayılabilir. Kurultayların, özellikle de 1. Kurultay’ın önemi, iki yerden kaynaklanmaktadır: Birincisi, ilk Kurultay’da TDTC’nin çalışma kolları ve görevleri belirlenmişti. Buna göre, TDTC Lengüistik-Filoloji, Etimoloji, Gramer-Sentaks, Lügat,

³⁶ Heid, 25.

Derleme ve Neşriyat alanlarında kurulacak kollarla faaliyet gösterecekti. Kolların görevleri ise şöyle tanımlanmaktaydı:³⁷

1. Türkçenin gerek Sümer, Eti gibi en eski Türk dilleriyle, gerek Hint-Avrupa, Sami denilen dillerle mukayesesi yapılmalıdır.
2. Türkçenin tarihi inkişafı aranmalı, mukayeseli grameri yazılmalıdır.
3. Türk lehçelerindeki kelimeler derlenerek lehçeler lügati, sonra esas Türk lügati, ıstılah lügati, Türk sarfı, nahvi tez elden yapılmalıdır. Sarf, nahiv ve lügat yapılırken, ıstılah konurken Türkçenin bütün lahikalarının araştırılmasına, bu lahikaların ve edatların dilimizin bütün ihtiyaçlarına yetecek surette işlenmesine ehemmiyet verilmelidir.
4. Türkçenin tarihi grameri yazılmalıdır.
5. Şark ve Garp memleketlerinde çıkan Türk dili hakkındaki eserler toplanmalı, bu eserlerden lazım olanları dilimize çevrilmelidir.
6. Cemiyet gerek kendisinin, gerek dışarıda Türk dili işleriyle uğraşanların tetkiklerini bir mecmua ile neşretmelidir.
7. Memleket gazetelerinde dil işlerine hususi bir yer verilmelidir.

Bu görevlerden özellikle üçüncüsü ilerideki tartışmaların büyük bölümünü oluşturacağından, beşincisi de Güneş-Dil Teorisi'ne yol açacağından ötürü büyük önem taşımaktadır. Kurultay sırasında ortaya çıkan bir tartışma da, Dil Devrimi'nin nasıl kurgulandığını ve hangi hassasiyetlere dokunduğunu ortaya koyması bakımından çok önemlidir. Kurultay'a bir bildirme sunan Hüseyin Cahit, kuruluş amacı dil planlaması olan ve Dil Devrimi'ni meşrulaştırması hedeflenen bir örgüte karşı, dile devlet müdahalesine karşı çıkan, dildeki gelişimin "tabii tekamüle" bırakılmasını savunan, dilin son yirmi beş yıl içinde geçirdiği değişimle Arapça ve Farsça tamlamaların ortadan

³⁷ *Birinci Türk Dil Kurultayı Zabıtları*, s. 456.

kalktığını, istense bile bunun önüne geçilemeyeceğini iddia eden bir konuşma yapmıştı. Hüseyin Cahit, yazı dili ile konuşma dilinin birleştirilmesi için girişilen bir çabada bireysel veya kurumsal “icatların” en az yabancı sözcükler kadar yabancılaştırıcı olacağını düşünüyor, dile devletin müdahalesinin, doğal gelişimi kolaylandıracak ve hızlandıracak bazı işler düzeyinde kalması gerektiğini öne sürüyordu.³⁸ Öncelikle Cemiyet’in başkanı Samih Rifat, ardından Hasan Ali (Yücel) ve Köprülüzade Fuad gibi Dil Devrimi konusunda etkin rol oynayan kişilerin karşı çıktığı bu görüşlerin önemi, Hüseyin Cahit tarafından dile getirilmesinden çok, gelecekteki kutuplaşmayı yaratan çıkış noktası olmasında yatmaktadır. Zira Dil Devrimi, bir yanda milletin tarihinden koparıldığını, halkının diline yabancılaştırıldığını, karanlığa mahkum, siyasi amaçlara alet edildiğini savunanlarla, Kemalist çizgide olanların, uygarlık yolunda vazgeçilmez bir adım olduğunu, halkın dilinin devletin dili yapıldığını düşünenlerin sürekli çekişmesini getiren bir girişimdir.

İşte tam bu noktada, Türk ulusunun inşa sürecinde önemli bir yapıtaşı olarak görülen Dil Devrimi, gelenekler üzerine (açık veya gizli olarak) kurgulanır. Mustafa Kemal, bir Türk ulusu oluşturmak için Osmanlı kalıplarının kırılması gerektiğinin farkındaydı. Kişisel olarak bir asi görüldüğü, idama mahkum edildiği, “başkaldıran” biri durumuna düştüğü Osmanlı yıllarından sonra bunları tamamen geride bırakmak, mümkünse hiç yaşanmamış saymak niyetindeydi. Başkent Ankara olması, saltanatın ve hilafetin

³⁸ Levend, A.S., *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Ankara, TDK, 1972, s. 409-410.

kaldırılması, hanedanın sınır dışı edilmesi, ardından Latin harflerine geçiş, Türk Tarih Tezi'nin oluşturulması vb. hep bu yönde atılan adımlardır. Dolayısıyla Türk dili de bu yönde gelişim göstermelidir.

Bu noktada, birinci bölümde gönderme yapılan Namık Kemal'e dönmek yerinde olacaktır. Cumhuriyet ideolojisinde her zaman kendisine yer bulmuş, okullarda edebiyat derslerinde büyük önem verilmiş Namık Kemal, farklı dillerin konuşulmasına olduğu kadar geleneklere de karşıdır: "Ölüm korkunçtur ama bir anda geçer. Gelenek ise ölümsüzdür. Gelenek insanın her şeyine karşı, ona her yönde işkence eder. Gelenek tutsaklıktır."

Bu alıntının Cumhuriyet ideolojisinin gelenek karşıtlığını gösterme bakımından önemi, alıntının Kasım 1966 tarihli *Türk Dili* dergisinde Enver Ziya Karal'ın yazdığı makaleden yapılmış olmasıdır. Aynı makalede, Atatürk'ün bu konudaki düşünceleri Karal tarafından şöyle dile getirilir: "Atatürk'e göre özgür düşünceye yolu tıkayan engellerden biri ... toplumdan gelmektedir. Toplumdan gelen engel gelenek[tir]."³⁹ Cumhuriyet ideolojisi tarafından açıkça karalanan geleneklerin, çeşitli yollarla ortadan kaldırılması gerekecektir.

³⁹ Karal, E.Z., "Atatürk'ü Anlamak", *Türk Dili*, Kasım 1966, 184, s. 84-86

Bunun için ilk hedef, saray çevresinde yüzlerce yıldır sürmekte olan Arapça ve Farsça etkisinin kırılmasıdır. İlk gelişmeler, Cumhuriyet'in ilanından önce başlar ve öncelikle Arapça ve Farsça dilbilgisi kurallarının, tamlama yapılarının atılmasını getirir. "Mahsulatı arziye" yerine "arz mahsulleri" demek şimdilik yeterlidir; "toprak ürünleri" sonraya kalacaktır. Osmanlı'da seçkin bir çevreye seslenen dilin Türkçeden uzak kalması bilim alanlarında da kendini göstermiştir. O zamana kadar Batı'dan gelen terimler Arapça veya Farsça olarak "Osmanlılaştırılmakta", bu halleriyle kitaplara geçmekteydi. Dolayısıyla, Cumhuriyet'in ilk yıllarının okumuş kesimi, mutlaka bu tür kitaplarla ve bu anlayışla eğitim görmüş olacaktı. Mustafa Kemal'in TDTC örgütlenmesinde okumuşlardan uzak durmasının nedenlerinden biri de bu sayılabilir.

Öncelikle alışlagelmiş Osmanlı kalıbının kırılması, ardından Türkçe dilbilgisinin yazılması gerekiyordu. Okullarda Türkçe terimlerle eğitim başladıktan sonra Arapça ve Farsçanın tutunması daha zor olacaktı. Ancak özellikle Arapçanın bir konumu daha vardı ki, özleştirme hareketlerini kısıtlıyordu: Arapça, İslam'ın diliydi. Tıpkı Latincenin uzun süre kilise hegemonyasını sağlama alması gibi, Kuran'ın ve ibadetin Arapça olması, bu dili bilmeyen halk kitlelerini "hikmeti kendinden menkul" birtakım insanların eline bırakıyordu. Hocalar, üfürükçüler, şeyhler bu anlaşılmazlığın ürünleriydi.

Tekke ve zaviyelerin kapatılması ile ezanın Türkçeleştirilmesi, bu yolda atılmış adımlardır. Tabii yüzyılların tarikat kültürü bir yasa çıkarılarak ortadan

kaldırılmamış, dinin Türkçeleştirilmesinde en son ve hayli gereksiz olan ezan konusu ise, Demokrat Parti iktidarında aslına döndürülmüştür. Bu tür toplum mühendisliği hamlelerinde bile gelenek karşıtlığı ortadadır.

Kemalistler, eskiye yönelik her şeyi koyu bir nefretle karalamakta, yok saymaktadır. Bir “devrim öncesi felaketler” tablosu çizilir ve özellikle dil, gençler bu tablonun merkezine oturtulur, hiçbiri genç olmayan ve hepsi eski dille öğrenim görmüş kişilerce. Dil Devrimi karşıtları, sonraki bölümde daha ayrıntılı açıklanacak olan “babayla oğul anlaşamaz oldu” iddialarını ortaya atadursun, devrimciler bunun gayet doğal bir gelişim sonucu olduğunu, babayla oğlun anlaşamamasının gerekli olduğunu, aksi halde ilerlemenin durduğunu savunur: “Biz, babalarla çocukların anlaşamamalarından değil, asıl anlaşmalarından korkmalıyız. Eğer anlaşılırsa, gelişme durmuş demektir.”⁴⁰ Bu görüşte doğruluk payı vardır şüphesiz, zaten bu iddianın bir sonraki doğal adımı, baba-çocuk arasındaki anlaşmazlığın sadece dil konusunda değil, bilgi, inanç, töre, dünya görüşü ve benzeri konularda da bulunduğunu hatırlatmaktır. Örnek olması açısından, “Dünyanın öküz boynunda durduğuna inanan kişinin oğlu dünyanın boşlukta döndüğüne inanıyor; çarşafli kadının kızı mayo giyiyor; mahalle imamının çocuğu laikliği savunuyor...”⁴¹ Burada dikkat çekici konu, eskide kalan şeylerin nasıl bir şiddetle reddedildiğidir:

⁴⁰ Kudret, 9.

⁴¹ A.g.e., 9.

Bu yaygaracılara göre, analarla babalar Türkçe öğreneceklerine, çocuklarımız, anlaşılması şöyle dursun, söylenmesi bile güç olan birtakım Arapça sözleri hâfız gibi sallana sallana ezberlemelidirler. Yaşlılar, bundan sonra gelecek Türk nesilleri için ufacık bir zahmete katlanmamalı, tam tersine, bundan sonraki nesiller bugün yaşamakta olan birkaç yaşlının rahatı kaçmasın diye binlerce yıl hafızlık etmeli, yüz binlerce körpe beyin hırpalanmalı, iyice anlayabilmek için o kelimelerin geldiği yabancı dili öğrenmek için boşuna yıpranmalıdır.⁴²

Buradan varılacak nokta, Cumhuriyet ideolojisinin modernist olduğu kadar Jakoben olduğu, töre-alışkanlık-gelenek-yaşayış biçimi gibi kavramların arasında ayırım gözetmeden hepsini tutuculuk olarak değerlendirdiğidir. Diğer önemli konu ise, yukarıdaki alıntıda da çok açıkça görüldüğü gibi, gençliğin ve gençlerin diğer her şeyden üstün tutulmasıdır. Genç ve zinde insanlara verilen önem, Mustafa Kemal'in bir "Gençliğe Hitabe" okumasında, "Efendiler, sizden gürbüz, yavuz evlatlar isterim," sözünde, 19 Mayıs'ın "Gençlik ve Spor Bayramı" olmasında ortaya çıkmaktadır. Bunun uygulama alanındaki yararları yadsınamaz; gençler "eski" düzenden geçmedikleri için o düzenin değer yargılarına, dünya görüşüne, düşüncelerine ve diline odaklanmamış, kendilerine sunulan ve aslında yeni olan şeyleri, eskisini bilmedikleri için sorgulamadan kabullenecek kişilerdir. Dolayısıyla, özellikle dil tartışmalarında, eski olan her şey gençlerden uzak tutulmalıdır. Yeni bir dille, yeni düşüncelerle, pozitif bilimlerin ışığında yetiştirilecek olan sağlam ve sağlıklı gençler, tanımadıkları ve özlemedikleri bir geçmişe dönüp bakmayacakları için, kendilerini bu biçimde yetiştirmiş cumhuriyeti "ilelebet muhafaza ve müdafaa" görevlerini aksatmadan yerine getirebilecektir. Özünde

⁴² Baydur, Y.S., *Dil ve Kültür*, Ankara, TDK, 1964, s. 110-111.

kendisinden öncesine sünger çekmek, uzun sıkıntılı dönemlerin faturasını “faziletler rejimi cumhuriyet” ve kurucusu Atatürk öncesi felaketlere çıkarmak, hatta “Osmanlı’nın devamı” yaftasını taşımamak için cumhuriyet öncesini başka bir ulus ve toplummuş gibi göstermek olan Cumhuriyet ideolojisi, bu haliyle eskilik ve gelenek karşıtı, Jakoben bir yapı sergilemektedir. Bu görüşü Tahsin Yücel, *Dil Devrimi ve Sonuçları* adlı kitabının son paragrafında, tartışmaya bile meydan vermeyecek bir açıklıkla dile getirmektedir.⁴³

Buna karşılık, dile yeni katılan sözcüklerin, yalın bir anlama geldikleri, değişik yönlerde çekilmedikleri için, saptırmacalara, aldatmacalara, şaşırtmacalara pek elvermedikleri bir gerçektir. Georges Gusdorf, “Dinin, bilgeliğin, gerçeğin yolu yeniden bulunmak isteniyorsa, sıfırdan yola çıkmak, yeni bir dil yaratmak gerekir,” derken, bu gerçeği dile getirir. Dil devriminin başarısı da büyük ölçüde bu gerçeğe, getirdiği açıklıkla, aydınlıkla açıklanır. Bu dili anlamadıklarını söyleyenlere gelince, kendileri de üç aşağı beş yukarı aynı türkçeyi [sic] kullandıklarına göre, bugünün türkçesi değil anlamadıkları; bugünün türkçesinden çok, bugünün türkçesiyle gelenleri, bugünkü yazınımızı, bugünkü düşünümüzü, bugünkü bilimimizi, kısacası bugünkü ekimimizi anlamıyorlar.

Anlamamaları da doğal: Atatürk öncesinde yaşıyorlar.

Cumhuriyet ideolojisinin kurgulanmasında Mustafa Kemal’in yoğun olgucu yaklaşımının payı büyüktür. Anadolu halkını ve dünyanın diğer Müslümanlarını bilgisizliğin, aymazlığın, hurafelerin pençesinde kıvranan bir topluluk olarak görmektedir Mustafa Kemal:

Ne yazık gerçek durum şudur ki yeryüzündeki üç yüz milyonu aşkın müslüman [sic] yığınları, şunun ya da bunun tutsaklık ve

⁴³ Yücel, T., *Dil Devrimi ve Sonuçları*, Ankara, TDK, 1982, s. 127.

aşğılayıcılık zincirleri altındadır. Aldıkları manevi eğitim ve ahlak onlara bu tutsaklık zincirini kırabilecek insanlık niteliğini vermemiştir, veremiyor. Çünkü eğitimlerinin hedefi ulusal değildir.⁴⁴

Bu görüşünde çok haksız da sayılmaz; Osmanlı yüzyıllar boyu Anadolu'daki tüm aristokrasi kıvılcımlarını sistemli olarak yok etmiş, Osmanlı-öncesi dönemde önemli merkezler olan kentlerindeki tüm artı-değeri çekip almış, Aydınlanma ve Rönesans gibi akımları da kaçırdığı için buradaki halkın gelişimine yönelik herhangi bir harekette bulunmamıştı. Halkın vergi ödemesi ve ayaklanmaması yeterliydi. Bu ortamda, yukarıdaki alıntıda Mustafa Kemal'in ağzından aktarıldığı gibi, ulusal bir eğitim veya ulusçuluk var olamazdı. Bu durumdaki halk da kendisine yol gösterici olarak dini benimsemişti; sistemli tek akımın din olduğu bir ortamda, bundan başkası da beklene-
mezdi.

Halbuki Mustafa Kemal'in olgucu dünya görüşü, yol gösterici olarak başkasını benimsemişti: "Dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, muvaffakiyet için en hakiki mürşit ilimdir, fendir." Emre Kongar, Mustafa Kemal'in olgucu yaklaşımını şöyle açıklar: "...batıcı düşüncelerin "olgucu" bir yaklaşımla Türkiye'ye aktarılmak istenmesi o dönem için en köktenci çözümdür. Nitekim, Osmanlı içindeki devrimci birikimlerin en köktenci ve en bütüncü temsilcisi olan Mustafa Kemal Atatürk, genel eylemini hemen olgucu düşünce biçiminin içine oturtmuştur."⁴⁵ Olguculuğun, genelde uluslaşma, özelde dil üzerindeki etkilerine geçmeden önce, Türk Devriminde neden bu

⁴⁴ Ozankaya, Ö., "Atatürkçü Düşüncede Eğitimin Yeri", *Türk Dili*, Mayıs 1981, 353, s. 222-4.

⁴⁵ Kongar, E., "August Comte ve Mustafa Kemal Atatürk", *Türk Dili*, Mayıs 81, s. 750.

kadar benimsendiğine ilişkin bir açıklama da yapmak gerekir; bu da Taner Timur'dan gelir: "Pozitivizm ve dayandığı ilim anlayışı, hem batının üstünlüğünü açıklamak, hem de Hıristiyanlığa bulaşmamış olmak erdemlerine sahipti. Toplumsal ahenk fikri ile de, sınıfsal açıdan her türlü uzlaşmaya elverişli olan küçük burjuva özelemlerine cevap veriyordu."⁴⁶

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu ideolojisi olarak belirlenen olguculuk, Dil Devrimi ve uluslaşma konusunda mükemmel bir düzenek gibi işler. Kaynağı olgucu düşünce olan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ana fikri sayılabilecek "sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir kitleyiz" sözü, çok önemli bir değişikliğe işaret etmektedir: Osmanlı'da yüzyıllardan beri süregelen ve toplumsal hayatın her alanını egemenliğine alan ikilik, Türkiye Cumhuriyeti'nde son bulmaktadır. Eğitimde, yargıda, yaşayışta ikilik söz konusu olmayacaktır. Bu doğrultuda dayanışmacı, hatta korporatist bir yapı kurulması gereklidir. Bu, 1935 tarihli bir Cumhuriyet Halk Partisi yayınında da açıkça dile

getirilmektedir. **Bir**de fırka yoktur, fırka ayrılık, parti parça ifade eder. Devlet denilen salâhiyetler bütünlüğünü şu veya bu vasıta ile ele geçirmek ve devlet iktidarını diğer gruplar aleyhine istismar etmek mevzubahis değildir.

Bugün kendisine "Cumhuriyet Halk Partisi" yerine pek güzel Cumhuriyet Halk Taazzuvu" denebilecek olan teşekkül, milletin kendi mukadderatını bizzat idare edebilmek için kendine rehber seçtiği yurttaşlarının toplantısından ibarettir ve elbette rehberlerin de rehberi vardır ve o da en büyük Türk Atatürk'tür ve bu aşığıdan yukarıya doğru, milletten devlet reisine müteveccih

⁴⁶ Timur, T., *Türk Devrimi ve Sonrası*, Ankara, İmge, 1997, s. 132-133.

⁴⁷ Altan, M., *Birinci Cumhuriyet Üzerine Notlar*, İstanbul, Birey, 2001, s. 40-41.

taazzuv teselsülü, devlet tezi ile millet antitezinin Türklük sentezi halinde tahakkukundan ibarettir.”

Bundan yaklaşık bir yıl sonra imzalanacak bir genelgeyle İçişleri Bakanı'nın CHP genel sekreteri, valilerin de CHP il başkanları olmasıyla doruğa çıkacak olan korporatist anlayış, kurumlar düzeyinde sınıfsızlık ve imtiyazsızlık sağlamış olabilirdi, ancak insanlığın temel özelliklerinden biri olan sosyalleşmede birlik, ancak iletişim aracı olan dilde birlikle sağlanabilirdi. Benimsenen olguculuk, belirlenimci (determinist) bir ideoloji olduğu için, çevresinde birlik kurulacak dil de “belirlenmek” zorundaydı. Her ne kadar CHP'nin 1935 tarihli yayınında “taazzuv teselsülü”, “milletten devlet reisine müteveccih” olarak ifade ediliyorduydu da gerçekte durum bunun aksi olduğundan, dilde birlik, gerek onursal başkanlık makamı, gerekse devlet yardımlarıyla devlete, dolayısıyla CHP'ye, dolayısıyla Mustafa Kemal'e organik bağlar taşıyan Türk Dil Kurumu tarafından “belirlenecek” bir konumda erişilecek bir hedefti. Bu koşullar altında eskiye, geleneğe bağlı kalmak söz konusu olamazdı, zira bu olguculukla taban tabana zıt bir anlayıştı. Sadece dil konusunda değil, kılık-kıyafet ve harf devrimleri gibi, hilafetin kaldırılması, Medeni Kanun'un kabulü, kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesi gibi uygulamalarda da kendisini gösteren anlayış, geleneklere karşı harekete geçme sonucunu doğurdu. Kongar, bunu yazısının sonunda kesin bir dille özetlemektedir: “Gerek Türk aydını, gerek Mustafa Kemal Atatürk, olguculuğu bilimin egemenliği biçiminde algılamışlar böylece, onu dine ve geleneğe karşı kullanmışlardır.

Ayrıca, toplumsal içerik bakımından da, çatışmacılığın yerine 'uyum' düşüncesinin egemen kılınmasında işlev sahibi yapmışlardır."⁴⁸

Dil Devrimi'nin gelenekler üzerine kurgulanmasına dönülecek olursa, yapılan tüm çalışmaların eskiden yeniye yönlendiği görülmektedir. Gelenek geride bırakılmakta, "yeni" sözcükler ve "yeni" ifade biçimleriyle birlik oluşturulması hedeflenmektedir. Dil konusundaki yazılarda sıklıkla karşılaşılan "gençler-yaşlılar" çelişkisi de, gençlere (yeniye) önem verilmesi bakımından bu anlayışın yansımasıdır. Burada özellikle ağırlığı olan bir nokta, "eski" olarak algılanan dilin, neredeyse tamamen Arapça ve Farsça kökenli dil olmasıdır; yapılan tüm özleştirme çabaları bu kökenden sözcüklere, kalıplara ve kullanıma yöneliktir, Cumhuriyet'in yüzünü çevirdiği Batı'dan gelen dil unsurları ise, kimi yazarlarca durumun çelişkisine dikkat çekilmek dışında, çok fazla tartışma konusu olmamaktadır.

Burada önemli bir nokta, dil konusundaki kutuplaşma ve çatışmaların temelde aydınlar ve "sesi çıkanlar", yani gazeteciler, politikacılar, öğretim üyeleri arasında yaşanıyor olmasıdır. İki tarafın da "halkın dili" diye giriştiği çabaların "sözde öznesi" olan halk, aslında bu değişimleri pek umursamaz. O bildiği dili konuşur; aklına yatmayan yeni sözcükleri benimsemediği gibi, dilinin dönmediği, anlamadığı eski sözcükleri veya kalıpları da kendine uydurur. Bir zamanlar dil devrimi konusunda "halkçıların" çok

⁴⁸ Kongar, *a.g.y.*, 752.

benimsediği, alaim-i sema sözcüğünün eleğimsağma sözcüğüne dönüşmesi örneğinin altında bu yatar. Farklı yönden gelen “öğretmen” veya “öğreten” (*au gratin*) makarna da aynı eğilimin bir yansımasıdır. Bu o kadar kuvvetli bir eğilimdir ki, zaman zaman “geri-çevirilere” de yol açmaktadır. Fransa’da lokanta açan bir Türk’ün menüye “*maison de l’armee*” diye bir yemek koyması buna işarettir. Türkçesi “orduevi” olan bu yemek, aslında yine Fransızca olan ordövrün (*hors d’oeuvres*) lokanta sahibi tarafından dilinin döndüğünce orduevi olarak telaffuz edilip tekrar Fransızcaya çevrilmişidir. Farsça kökenli çerçeve, merdiven, maydanoz sözcükleri de halkın kendi ağzına uyarladığı sözcüklerdir. Böyle bir ortamda, diğer devrimler gibi Dil Devrimi’nin de kurucu seçkinler tarafından “tepeden inme” uygulanmasının altında, toplumda böylesi bir değişikliği gerekli veya haklı çıkaracak kökten bir altyapı değişikliğinin olmaması yatar.

Osmanlı’nın diğer unsurları gibi Türkiye Cumhuriyeti’ne aktarılan toplulukları da temelde köylü topluluklardır. Köylü topluluklar, en başta hakiki bir ihtiyacın, sonrasında iletişim olanaklarının bulunmamasından ötürü kendi içlerine kapalı yaşarlar ve dilleri de bu doğrultuda gelişir, ya da gelişmez. Osmanlı, Sanayi Devrimi’nin uzağında kaldığı, herhangi bir sanayi hamlesinde bulunmadığı için, Batı ülkelerindeki soyutlanmış köylü toplulukların belirli sanayi merkezlerine akarak burada birbirlerine karışmaları, anlaşmak için birbirleriyle ortak paydalarda buluşmaları söz konusu olmamıştır. Üretim biçiminin değişmemesi, fabrika gibi geniş kitleleri toplayan

merkezlerin kurulmaması, tıpkı kıyafetlerin bu ortama uygun biçimde değişmesini getirmediği (böylece bir Kıyafet Devrimi yapılmasını zorunlu kıldığı) gibi, bu üretim biçiminin gerektirdiği hatasız ve yorumsuz iletişim ihtiyacını doğurmamıştır. Bu nedenledir ki, devrimcilerin sık sık gönderme yaptıkları “halk dili” kavramı, temelde bir tahayyül olmaktan öteye gitmez. Ortada ne öyle bir “halk”, ne de onun sürekli konuştuğu bir “dil” vardır. Dağınık köylü toplulukları, kendi yörelerinde izleri kuvvetli olan kültürlerin dillerinden, milliyetçilik öğretisiyle de hareket etmedikleri için, serbestçe alıntılar yapmışlardır. Doğuda bu alıntılar daha çok Rusça üzerine yoğunlaşırken, Güneyde Arap ve işgal yıllarından kalma Fransız etkisi hakimdir. Karadeniz’de Yunancanın telaffuzuna yakın bir biçimde konuşulan Türkçe, Ege’de, yerli Rum nüfusun çokluğunun da nedeniyle, Yunancadan pek çok sözcük almış, karşılığında bir o kadar sözcük vermiştir. Birleşmenin ve bütünleşmenin sayılan gerekçelerden ötürü söz konusu olmadığı böyle bir ortamda girişilen Dil Devrimi, mecburen bürokrat zoruyla yapılacaktır ve tepkiyle karşılaşacaktır; çünkü bir ihtiyaç hissedilmemektedir. Yine bu “hakiki” ihtiyacın yokluğu, Dil Devrimi’ni, bu girişimi temelsizce destekleyenlerin ve yadsıyanların, çıkarları doğrultusunda kullanmak isteyen iktidar sahiplerinin at oynattığı bir kutuplaşma eksenine haline getirir. Sonraki bölümlerde ele alınacak olan kutuplaşma ve gelenekler, Dil Devrimi’nin çok önemli unsurlarını oluşturur.

Dördüncü Bölüm: *Deus ex machina*

Dil Devrimi'nin yukarıda anlatıldığı gibi "hakiki" bir ihtiyaca dayanmaması ve üstelik ortada birleştirilecek bir dil de bulunmaması, devrimin "altın çağı" sayılabilecek 1932-1935 yılları arasında dilde ciddi bir kargaşaya yol açmıştır. Yabancı sözcüklere Türkçe karşılık bulmak için gazetelerin başlattığı seferberlik, bir yandan da hızla yürütülen tarama ve derleme çalışmaları, kullanılan ve bilinen sözcükler için pek çok yeni karşılık doğurmuştu. Türk lehçelerinin sözlüklerinde ve eski metinlerde yapılan taramalarla, dilden çok önceleri düşmüş veya dile hiç girmemiş doksan bine yakın sözcük bulunmuştu. Bunların herhangi bir elemenden geçirilmeden ortaya sürülmesi, "hikaye" sözcüğü için (aralarında "öykü" bulunmayan) yirmi iki, "akıl" için yirmi altı, "hediye" için yetmiş yedi karşılık bulunmasına, dahası bunların hangisinin ne zaman kullanılacağına ilişkin hiçbir belirleme olmamasına yol açmıştı.

İnsanların kullandığı gündelik dil değişmiyordu ama her bir "eski" sözcük için onlarca karşılık belirlenmişti. Türk Dil Kurumu'nun (dolayısıyla Halk Partisi'nin ve hükümetin) desteğini alan bu akım, en azından gazete gibi iletişim araçlarında kendisini göstermeliydi. Bunun üzerine, dili belki daha da çok kargaşaya itecek olan "ikamecilik" mesleği doğdu. Özünde Osmanlıca bir sözcüğün yerine öz Türkçesinin konulmasını içeren bu meslek, öz Türkçe karşılıkların çokluğu ve belirsizliği nedeniyle, her ikamecinin kendi zevkine göre yaptığı ve Dil Devrimi'nin temel ilkesi olan dilde

birlikten çok uzaklaştığı bir işe dönüştü. Bu olayı, 1934 yılında *Akşam* gazetesi başyazarı

Necmettin Sadak'ı ziyaret eden Agop Dilaçar şöyle anlatır:⁴⁹

Sadak gazetesinin başyazısını yazmıştı, Osmanlıca. Zile bastı, gelen odacıya yazıyı vererek "bunu ikameciye götür" dedi. Karşı odadaki ikameci *Tarama Dergisi*'ni açtı ve yazının sözdizimine hiç bakmadan, Osmanlıca sözcüklerin yerine bu dergiden beğendiği Türkçe karşılıkları "ikame" etti. Başka bir gazete bürosunda başka bir "ikameci" aynı Osmanlıca sözcüklere başka karşılıkları seçmiş olabilirdi. İşte Atatürk'ün ilk bunalımı bu kargaşadan doğdu.

Bu kargaşanın tam ortasında yer alan Atatürk, konuya doğrudan müdahale etme gereğini de hissetmiş olacaktır ki, Türkiye'ye gelen İsveç veliaht prensi ve prensesinin onuruna 3 Ekim 1934 tarihinde verilen yemekte, konuklarına baştan aşağı öz Türkçe sözcüklerden oluşan bir konuşma yapar. Bu konuşma gerçi dar bir çevrede yapılmaktadır ama resmi bir konuşmadır ve gazetelerde mutlaka yayımlanacaktır. "Avrupa'nın iki bitim ucunda yerlerini berkiten uluslarımız, ataç özlüklerinin tüm ıssıları olarak baysak, önürme, uygunluk kıldacıları olmuş bulunuyorlar; onlar, bugün, en güzel utkuyu kazanmaya anıklanıyorlar: baysal utkusu." şeklinde sürüp giden bu konuşma, bugün bile ne kadar anlaşılmaz olduğu düşünüldüğünde, Dil Devrimi'nin amacından saptığını, dilde birlik kuracak yerde dili bir iletişim aracı olmaktan çıkardığını göstermektedir.

Anadilini çok iyi kullanan ve uzun süre doğaçlama konuşabilme yeteneğine sahip olan Atatürk'ün sıkıntıya düştüğü bu dönemde, karşısına bir "mucize" çıkar. Viyanalı Hermann F. Kvergic'in kaleme aldığı ve "Türk dilindeki bazı öğelerin psikolojisi" adını

⁴⁹ Dilaçar'dan aktaran Lewis, s. 50.

taşıyan yayımlanmamış bir tez, insanoğlunun kendi kimliğinin farkına varma aşamasında önce kendi dışındaki nesnelere algıladığını, dilin jestlerle başlayıp bunlara sonradan seslerin eklendiğini ileri sürmekteydi. *M* sesinin insanın kendisini, *N* sesinin yakın çevresini, *Z* sesinin de uzak çevresini işaret ettiğini öne süren Kvergiç, iddialarının kanıtını Türk dilindeki zamirlerde buluyor ve buradan yola çıkarak Türkçenin ilk insan dili olduğunu ortaya koyuyordu.⁵⁰

Bu tezin Dil Devrimi için asıl önemi, dünyadaki en eski kavmin Türk kavmi olduğunu iddia eden Türk Tarih Tezi'nin de desteğiyle ortaya Güneş-Dil Teorisi'ni çıkarmış olmasıdır. Dünyadaki en eski dilin Türkçe olduğunu ve tüm sözcüklerin Türkçeden geldiğini ileri süren bu teori, tam bir kargaşa içindeki Türk dilini ferahlatıyordu; elektrik, felsefe, hüküm gibi sözcükler Türkçe olduğuna göre, bunların yerine karşılıklarının bulunması artık gerekli olmayacaktı.

Gerek Kvergiç'in tezi, gerekse Güneş-Dil Teorisi başka kaynaklarda ayrıntılı olarak incelenmektedir ve burada ele alınmayacaktır; çünkü Dil Devrimi için önemli olan, bu tezlerin içeriğinden çok işlevidir. Bir kesime göre bu teori, dil özleştirmesinin içine düştüğü çıkmaza son vermek, sonucu büyük bir kargaşa olmuş özleştirme işlemi durdurmak için ortaya atılmıştır. Dil Devrimi'nden taraf olanlara göreyse, bu tezinin böyle bir işlevi yoktur, özleştirmeye de ilgisi bulunmamaktadır.

⁵⁰ Lewis, 57.

Türk Dili'nin "Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan" alt başlığıyla çıkardığı Atatürk Özel Sayısı'nda Ömer Asım Aksoy, Güneş-Dil Teorisi'ni kısaca ele alır. Teorinin içeriğini özetledikten sonra "Teoriler, usa yatan olasılıklar diye ortaya atılmış düşüncelerdir. Hiçbiri –adları da gösteriyor ki– kesin gerçek olma savında değildir." diyerek teorinin yanlış olma olasılığını ima etmek gibi son derece dolaylı bir yola başvurduktan sonra, teori için şunları söyler:⁵¹

Güneş-Dil Teorisi ile özleştirme arasında bir ilişki de yoktur. Nasıl ki yüzyıllarca önce başka ulusların düşünürlerince ortaya atılmış olan dil teorileri için böyle bir şey söylenemez. Güneş-Dil Teorisini özleştirme ile ilgili göstermeye çalışanlar, Atatürk'ün bir düşüncesini yanlış yorumlayanlardır. O düşünce şudur: Türkler, çok eski çağlarda Orta Asya'dan dünyanın her yerine göç etmişler, birçok ulusları egemenlikleri altına almışlar ve onların dillerine elbette birtakım dil öğelerimizi katmışlardır. Etimoloji sözlüklerinde "kaynağı bilinmiyor" diye gösterilen sözcükler vardır. Bunlar belki de eski çağlarda başka ulusların diline geçmiş Türkçe sözcüklerdir. Güneş-Dil Teorisi, durumu aydınlatmaya yarayabilir.

Aksoy'a göre Güneş-Dil Teorisi ile özleştirme arasında bir ilişki bulunmamasının en büyük kanıtı, TDK genel yazmanı İbrahim Necmi'nin [Dilmen] 1936 Türk Dili Kurultayı'nda söylediği, bütün yabancı sözcükleri Türkçe diye korumak için ileri sürüldüğünü sananların "büyük bir gaflet ve yanlışlık içine düşmüş olduklarıdır".⁵² Güneş-Dil Teorisi (tabii "kuramı") konusunda Aksoy ile aynı görüşlere sahip olan

⁵¹ Aksoy, Ö.A., "Atatürk'ün Dilimize Kazandırdığı Güç", *Türk Dili*, 353, Mayıs 1981, s. 669-70.

⁵² A.g.y.

Tahsin Yücel de teorinin neden özleştirmeyi durdurmak için geliştirilmediğini açıklarken, aynı söze gönderme yapar.⁵³

Güneş-Dil Teorisi'nin özleştirmeyi durdurmak gibi bir amacı olmadığını söyleyenlerin ortak bir özelliği dikkat çekmektedir: "Özleştirmeye ilgisi yok" diyerek teorinin ne *olmadığını* ortaya koyarken, ne *olduğunu* söylemekten dikkatle kaçınırlar. Aksoy'un yazısında bir sayfa, Yücel'in kitabında bir paragraf ayırdığı Güneş-Dil Teorisi, aynı görüşe sahip Şerafettin Turan'ın *Türk Kültür Tarihi* adlı 330 sayfalık kitabının dizin bölümünde bile yer almamaktadır.⁵⁴ Aynı görüş, teoriden sonra da dilde özleştirme hareketlerinin sürdüğünü, hatta Atatürk'ün bu çalışmalara bizzat katıldığını, *Geometri* adlı kitabı yazarak bunu gösterdiğini ileri sürerler. Kimilerince görmezden gelinen, kimilerince de "...yabancı sözcüklerin dilimize sızmasını önleme bakımından daha ivedi, daha yöntemli ve daha kapsamlı bir biçimde ele alınması gereken bir alan"⁵⁵ olması gerekçesiyle açıklanan durum, Güneş-Dil Teorisi'nden sonra özleştirme hareketinin bütünüyle terimlere kaymış olduğudur. Yücel bu iddiasını, Atatürk'ün 1 Kasım 1938'de TBMM açılışı nedeniyle ilettiği konuşmasını yazısında aktaran Emin Özdemir'den alıntı yaparak destekler:⁵⁶

Türk Dil Kurumu, en güzel ve verimli bir iş olarak, türlü bilimlerle ilgili Türkçe terimleri bulmuş, böylece dilimiz, yabancı dillerin etkisinden kurtulma yolunda büyük adımını atmıştır. Bu yıl

⁵³ Yücel, 34.

⁵⁴ Turan, Ş., *Türk Kültür Tarihi: Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe*, Ankara, Bilgi, 1994.

⁵⁵ Yücel, 34.

⁵⁶ Özdemir, E., "Atatürk'ün Dil Savaşı", *Türk Dili*, 353, Mayıs 1981, s. 696.

okullarımızda öğretimin Türkçe terimlerle yazılmış kitaplarla başlamış olması, kültür yaşamımız için önemli bir olaydır.

Bu konuşmaya dikkat edildiğinde ortaya çıkan iki sonuç vardır: Birincisi, Atatürk, Türk Dil Kurumu'nun sadece terimler üzerindeki çalışmalarını över ve genel dilin özleştirilmesi yönündeki çalışmalarına ilişkin herhangi bir yorumda bulunmaz. Söylem çözümlemesi yoluyla Atatürk'ün kullandığı sözcüklere bakılırsa, birçok öz Türkçe sözcüğün konuşmada yer almasından ötürü, bu çalışmalara da destek verdiği düşünülebilir. Ancak gerçekte, Emin Özdemir bu konuşma üzerinde tahrifat derecesinde büyük değişiklikler yapmış, üstelik buna ilişkin hiçbir bilgi de vermemiştir.

Konuşmanın aslı şöyledir:⁵⁷

Dil Kurumu, en güzel ve feyizli bir iş olarak türlü ilimlere ait Türkçe terimleri tespit etmiş ve bu suretle dilimiz yabancı dillerin tesirinden kurtulma yolunda esaslı adımını atmıştır. Bu yıl okullarımızda tedrisatın Türkçe terimlerle yazılmış kitaplarla başlatılmış olmasını, kültür hayatımız için mühim bir hadise olarak kaydetmek isterim.

Dil Devrimi'nin ve Güneş-Dil Teorisi'nin başlatıcısı ve yönlendiricisi konumundaki Atatürk'ün dilde özleştirmeye ilişkin duygularını en iyi ortaya koyabilecek kanıt, yine kendi sözleridir. Dil Bayramı nedeniyle Türk Dil Kurumu'na 1934, 1936 ve 1937 yıllarında çektiği telgrafların kısa metinlerinde bile, Güneş-Dil Teorisi'nden önceki ve sonraki dilin farkları açıkça görülebilmektedir:

⁵⁷ Şavkay, 89; Lewis, 69.

1934 telgrafı:⁵⁸

Dil Bayramı'ndan ötürü Türk Dili Araştırma Kurumu Genel Özeği'nden, ulusal kurumlardan, türlü orunlardan birçok kutunbitikler aldım. Gösterilen güzel duygulardan kıvanç duydum. Ben de kamuyu kutlularım.

1936 telgrafı:⁵⁹

Dil Bayramını mesai arkadaşlarınızla birlikte kutluladığınızı bildiren telgrafı teşekkürle aldım. Ben de sizi tebrik eder ve Türk Dil Kurumuna bundan sonraki çalışmalarında da muvaffakiyetler dilerim.

1937 telgrafı:⁶⁰

Dil bayramı münasebetiyle Türk Dil Kurumu'nun hakkımdaki duygularını bildiren telgraflarınızdan çok mütehassis oldum. Teşekkür eder, değerli çalışmalarınızda muvaffakiyetinizin temadisini dilerim.

Yukarıdaki gerekçelerden yola çıkılarak, Güneş-Dil Teorisi'nin Dil Devrimi'nde bir kırılma noktasına işaret ettiği söylenebilir. Atatürk, teorinin ortaya atıldığı 1936 yılına kadar devrim çalışmalarını bizzat yönlendirdikten sonra, teoriyle birlikte genel dil konusundaki tavrını değiştirmiştir. Terimler konusundaki çalışmalar devam etse de, genel dildeki tavır değişikliğini Türk Dil Kurumu'na dayatmamış olması, devrimin 1936'ya kadar Atatürk, 1936'dan sonra Atatürkçüler tarafından yürütüldüğünü gösterebilir. Bu da, Ebedi Şef'in baskın varlığı ve kişiliği nedeniyle ölümüne kadar

⁵⁸ Şavkay, 77-8.

⁵⁹ Lewis, 68.

⁶⁰ A.g.e.

bastırılmış olan karşıt görüşlerin, Atatürk'ün ölümünün ardından hızla yüzeye çıkarak sert bir kutuplaşmaya yol açmasının altında yatan nedenlerden biridir.

Beşinci Bölüm: Karşıt Görüşler

Dil Devrimi ve Harf Devrimi, Cumhuriyet'in ilanından çok öncesinde tartışılmaya başlamış konular olduğu için, devrimlerin ardından tartışmalar kolay kolay son bulmamıştır. Diğer devrimler gibi Dil Devrimi'ne de karşı çıkanların sayısı çok, etkisi yer yer güçlü olmuştur. Bu bölümde, karşı iddialar incelenecek ve bunların neden ağırlıkla gelenekler üzerine kurulduğu ortaya konulacaktır.

Öncelikle, devrim karşıtlarının neredeyse tümünün her fırsatta dile getirdiği bir kavram üzerinde durulmalıdır: Uydurmacılık. Dil Devrimi'ne karşı fikir belirtmek için, yeni sözcüklerin "uydurma" olduğunu vurgulamak, değişmez bir yöntemdir. Hatta kimi zaman, "uydurmacılığın" etkileri, büyük bir felaket tablosu içinde verilmektedir:

Uydurmacılığın hedefi, Arapça ve Farsça asıllı kelimelerin atılması, unutturulmasıdır. Metodu ise, gelişigüzel kanun ve kaide tanımayan uydurma kelimeler türetmektir. Bunun adı da özleştirmektir. Öz Türkçedir.

Uydurmacılığın mekanizmasında yer alan, rolü olan zümreleri şöyle toparlamak mümkündür:

1. Marksistler, bölücüler ve yıkıcılar
2. Saf yeniciler, milliyetçiler, inkılapçılar
3. Çıkarıcılar
4. Batı taklitçileri
5. Cahiller

Marksistler, yıkıcılar ve bölücüler, kurulu Türkçe düzenin yıkılmasını istemektedirler.⁶¹

⁶¹ Ergin, M., "Dil Davası", *Sisav Türk Dili Semineri*, 1980, s. 9-13.

Burada dikkat çekici olan, başta Türk milliyetçiliğinin ve ulus inşasının yapıtaşı olarak ortaya çıkan Dil Devrimi'nin zaman içinde sol görüşlü çevrelerce benimsenmesinin ardından, 12 Eylül sonrası dönemin getirdiği anti-komünist ruh hali içinde kötülenmesidir. Buna, yukarıdaki alıntının yapıldığı Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı'nın (SİSAV) Türk Dili Semineri ile ilgili yorumda bulunan başkaları da destek

verir: Uydurmacılar, “kozmpolitler ve Marksçılar”, başta, milletimizin ayırıcı ve birlik sağlayıcı unsuru olan Türk dilini, sonra onunla beraber tarih, gelenek, örf ve adetlerimizi yıkmak suretiyle kültür buhranı türetmişlerdir. Troçki'nin “sürekli devrim”, Mao'nun “kültür ihtilali” dediği korkunç yıkıcılığın, Türkiye'de tatbikçisi, takipçisi, suçlusu olmuşlardır.⁶²

Dilde “uydurmacılığı”, komünistlikle ve yıkıcılıkla özdeş tutan bu görüş, şüphesiz ki 12

Eylül döneminden önce de karşımıza çıkmaktadır:

Beş yıllık bir plan gereğince, mahutlara (Türkiye kızıklarına) merkezden verilen emirlerden biri de Türkçe'yi [sic] soysuzlaştırmaktır. Bu direktife bilerek uyan sicilli komünistlerin telkinlerine kapılarak bilmeden uyanlar da vardır.

(...)

Çünkü yazıda tekrar tekrar kullanılan piç kelimeler: “Öykü”, “yapıt”, “denli nen”, “arı oyun” cinsinden öğürtücü nesnelendir...

(...)

Yalnız *Dünya* dostumuzun değil, sistemli bir şekilde veya arada bir kendilerini bu piç Türkçe ayazına kaptıran, bir okuyucularını donduran öteki gazete ve dergilerin de bu dil mevzuunda çok dikkatli olmaları ve farkına varmadan politbüro emellerine hizmetten kaçınmaları beklenir.⁶³

⁶² Ahmet Kabaklı'dan aktaran Kudret, s. 138.

⁶³ Safa, P., Milliyet, 5 Mart 1958, *Osmanlıca Türkçe Uydurmaca*, s. 196-197

Bu noktada, sayısız kez tekrarlanan “uydurmacılık” iddiasının yanlışı üzerinde durmak gereklidir. “Soysuz Türkçeye” ve “piç” kelimelere komünistlerin merkezden aldığı emirler olduğu gerekçesiyle karşı çıkan Peyami Safa, bundan 7 yıl önceki bir yazısında “uydurmacılık” kavramına değinerek, yeryüzünde hiçbir sözcüğün gökten inmediğini, bütün sözcüklerin insanlar tarafından uydurma olduğunu belirtir. Fransızca *Larousse* sözlüğüne 1905 baskısından son baskısına kadar 6000’den fazla sözcük girdiğini ve bunların hepsinin uydurma olduğunu belirttikten sonra, bu uydurma sözcüklerden bazı örnekler verir ve şu sonuca varır:

Bütün bu misallerin ortaya çıkardığı üç büyük gerçek var: 1. Her kelime uydurmadır, 2. Kelime uydurmadan bir dilin gelişmesi imkansızdır, 3. Bu uydurma kelimeler arasında kaideye ve şiveye uymayanların bile medeni dil hazineleri [sic] içine girdiği görülüyor.

Demek ki uydurma düşmanları, bilerek veya bilmeyerek, dilin gelişme zenginleşmesine düşmanlık etmiş oluyorlar.⁶⁴

Yeni türetilen sözcüklere “uydurma” diye karşı çıkanların düştüğü başka bir önemli çelişki ise, “uydurma” sınıfına girecek sözcüklerin sadece Türkçe kök ve eklerden yapılmış olması, Arap dili kurallarına göre Türklerce uydurulmuş mefkûre, zihniyet, içtimaiyat gibi sözcüklerden herhangi bir rahatsızlık duymamalarıdır. Benzer şekilde, tayyare ve tahtelbahir sözcükleri herhangi bir itiraz görmezken, uçak ve denizaltı uydurma sayılmaktadır.⁶⁵ Bu ve benzeri durumlar, Dil Devrimi’ne karşı çıkanların

⁶⁴ P. Safa, “Dil Devriminde Uydurma ve Zorlama”, *Türk Dili*, 1 Aralık 1951, *Osmanlıca Türkçe Uydurmaca*, s. 150-1.

⁶⁵ Kudret, 131.

ortaya attığı “uydurmacılık” iddiasının somut bir temele dayanmamasından kaynaklanır. Asıl sorun bu sözcüklerin “uydurma” olmasında değil, alışılmamış ve duyulmamış köklerden, eklerden türetilmiş olmasındadır. Bilinen ve kullanılan kök ve eklerden sözcük türetme, Dil Devrimi’ni destekleyen bir kesim tarafından da sık sık dile getirilen bir konudur ve ileride buna da değinilecektir.

Burada rahatsızlık veren durumun “uydurmacılık” değil de alışlagelmiş, yani geleneğe karşı hareketler olduğunu gösteren birkaç önemli nokta vardır. Öncelikle, yukarıdaki alıntıyla da açıklandığı gibi, dilbilimsel açıdan “uydurma” olmayan hiçbir sözcük yoktur. İnsanoğlu, önce kendi bedeninden, sonra yakın çevresinden ve her an rastladığı şeylerden başlayarak her nesnenin, kavramın, olayın adını “uydurmuştur”. Dünyayı görmesini sağlayan organına “göz” adını verdikten sonra bu organla yaptığı eyleme “görmek” demiş, bundan sonra görmekle ilgili her eyleme de aynı kökten isimler türetmiştir. Türkçede yabancı sözcüklerin çokluğuna rağmen vücudun görülebilen organlarının tümüne yakınının Türkçe olması önemli bir örnektir. Gözle görülebilen organların Türkçeyken, iç organların birçoğu Arapçadan, ileriki zamanlarda Yunancadan ve Latineden geçmiştir. Tabii bunlar da iç organları keşfeden Arapların, Yunanların ve Latinlerin “uydurmalarıdır”.

Dil Devrimi’ne karşı çıkanların çok sık başvurduğu gerekçelerden biri de, yeni sözcüklerin “kulağı tırmalaması”, “Türkçenin ahengini bozması”, hatta “müstehcen”

çağrışımlar uyandırması gibi “zevk” meseleleridir. Bunların sözü edildiği gibi öznel yargılar olduğu, dolayısıyla bir dil girişimini övmekte veya yermekte kullanılmasının tartışmaya çok açık olduğu bir yana bırakılırsa, bu tür iddiaları öne sürenlerin düştüğü daha önemli bir çelişki açığa çıkacaktır: Belirli sözcükleri “uydurma” veya “sevimsiz” diye bir kenara iten ve bunlar üzerinden Dil Devrimi’ne karşı çıkanlar, başka “uydurma” sözcükleri yazılarında rahatlıkla kullanabilmektedir; dahası, kişilerin bir dönem “sevimsiz” buldukları sözcükler, sonraki yıllarda yazılarının içinde kendilerine rahatlıkla yer bulabilmektedir. Durumu açıklayan bazı örnekler vermek yerinde olacaktır:

Birtakım “uydurma” sözcükler yüzünden baba ile çocuğun anlaşamaz hale geldiğini, geçmişle günümüz arasındaki bağların koparıldığını, eski kültürle ilişkimizin kesildiğini (...) söyleyenlerin, hiç değilse (...) yazılarında ve (...) konuşmalarında, baba ile çocuğun anlaşmasını sağlayan, eski kültürle ilişkimizi sürdüren bir dil kullanmaları beklenmez miydi? Oysa, bakıyorsunuz, hepsi, evet hepsi, o beğenmedikleri “uydurma” sözleri bol bol kullanmışlar. İşte her birinden birkaç örnek:
Basın, başarı, birikim, çözüm, gelişme, ilgi, karmaşık (...) (Prof. Muharrem Ergin, Seminer kitabı) – *Bilgin, çeviri, durum, tamlama* (Prof. Faruk K. Timurtaş, Seminer kitabı) – *Açı, açıklamak, akım, anlam, aydın (...)* *gelişim, gerekçe, görev, ilke, incelemek (...)* (Prof. Zeynep Korkmaz, Seminer kitabı)⁶⁶

Bunun dışında, bir kişinin bir tarihte büyük tepki gösterdiği bir sözcüğü sonraki yıllarda kullandığına da rastlanmaktadır. Sözgelisi Peyami Safa, Dil Bayramı dolayısıyla *Tasvir* gazetesinde yazdığı 26 Eylül 1945 tarihli yazısında bazı sözcüklerin “elini öpmeye” geleceğini söyleyerek kimilerini över, “tartışma” sözcüğü içinse şöyle bir yorumda

⁶⁶ Kudret, 158-9.

bulunur: “Ya ‘tartışma’? Gözüm görmesin. Hizmetçiye tembih ettim, gelirse benim için ‘evde yok’ diyecek. (...) Eğer tekeller, savunmalar ve tartışmalarla yalnız kalırsam, bu dil bayramı günü, Osmanlıca’nın ölümüne yas tutacağım.” Oysa Peyami Safa, bundan sadece 7 yıl sonra, 1952’de *Türk Dili* dergisine yazdığı bir yazıda, aynı sözcüğü birkaç defa kullanmıştır: “Dil zevkine ve sezgisine aykırı terimler de vardı ve bunlar şaka, istihza veya tartışma konusu olmuşlardı.” “Fakat 1945’ten zamanımıza kadar gelen geniş liberal ve demokratik devrede tartışmalar şiddetlendi (...)” “Çalışma ve tartışmalar devam ediyor. Bu tartışmalar da çalışmalar kadar Türk dilinin özleşmesine ve zenginleşmesine faydalı olmaktadır.”⁶⁷

Devrim karşıtlarının yukarıda anılan gerekçelerle dile getirdikleri itirazları, bir kavramda birleşir ve sloganlaşır: “Yaşayan Türkçe”. “Dilin canlı bir varlık olduğu” yönünde sık sık ortaya atılan bir görüşün uzantısı sayılabilecek “yaşayan” Türkçe, dayatma yoluyla ve tepeden inme getirilen yeni dile tepkinin ifadesidir. Ancak bu da, “bilimsel” bir dayanağı olduğu iddia edilerek başlatılan reform hareketine karşı durmakla birlikte, bir dayanaktan yoksun olduğu için belirsizlikten ve öznellikten kurtulamayan bir girişimdir. Her şeyden önce, hangi dilin “yaşayan” dil olduğu, kuşaklara, hatta kişilere göre değişebilir:

Yaşayan Türkçe denen şey acaba nedir? Bu, yaşa, alışkanlıklara ve dil anlayışına göre değişen bir şeydir. Sözgelimi, yaşlı ve tutucu bir yazar olan Sayın Burhan Felek’e göre: *hakim, tevkif etmek, vaziyet, mana, münakaşa, neşretmek...* vb. “yaşayan Türkçe”dir; genç kuşağa

⁶⁷ Safa, 134, 155-9.

göre ise, bunların karşılığı olan *yargıç, tutuklamak, durum, anlam, tartışma, yayınlamak...* vb. “yaşayan Türkçe”dir.⁶⁸

Dil Devrimi'nin gelenekler ve alışkanlıklar üzerine kurgulandığını, devrimin kendisinden ve taraftarlarından çok, karşıtlarının itirazları ortaya koymaktadır. Tipik Jakoben anlayışla eskiyi, geçmişi, geleneği reddeden Kemalist sayısı da azımsanmayacak derecededir belki ama, devrime karşı çıkanların neredeyse tümünün “kuşakların anlaşılmaz hale geldiğini” öne sürmeleri gelenekten, “dil zevkine, Türkçenin ahengine” vb. aykırı olduğunu dile getirmeleri, alışkanlıktan kaynaklanan tepkilerdir. Devrimin alışkanlıklar ve gelenekler üzerine kurgulandığını doğrulayan başka bir unsur da, Kemalist devrimlerin birçoğunun bu niteliği taşımasıdır. Daha önce sözü edildiği gibi, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti topraklarında yaşayan halkın, Batılı toplumlara benzemek adına içten gelen, hakiki bir ihtiyacı yoktu. Batı toplumlarında halkın yaşayışını ilgilendiren, başta dil ve kıyafet gibi birçok değişiklik, toplumun bir bütün olarak geçtiği evrelerden ve üretim biçiminin dönüşmesinden kaynaklanmaktaydı. Köylü yığınların çözülüp işçi sınıfına dönüşmesiyle nasıl bir dil standartlaştırması ihtiyacı ortaya çıktıysa, kırsal yaşayışta alışkanlık olarak giyilen kıyafetlerin de, son derece pratik nedenlerden ötürü, fabrika ortamına uygun olamayacağı anlaşıldı. Bu alanlardaki değişimler, yeni yaşama biçiminin gereği olarak, hatta zorunluluk nedeniyle meydana geldi. Halbuki Türkiye Cumhuriyeti için böyle bir dönüşüm de, böyle bir ihtiyaç da söz konusu değildi.

⁶⁸ Kudret, 130.

Bu durum, sadece muhaliflerce değil, zaman zaman Cumhuriyet Halk Partisi tarafından da dile getirildiği için önemli ve belirleyicidir. Sözgelisi, CHP'nin resmi yayın organı olan *Ulus* gazetesi, Atatürk'ün ölüm yıldönümü nedeniyle 10 Kasım 1969 tarihinde yayınladığı başyazıda şunları ifade etmektedir:

Atatürk'ün Türkiye'yi tek parti ile yönettiği bir gerçektir. Ama tek parti döneminde Türkiye'nin bütün sorunlarının çözümlenemediği, ekonomik ve toplumsal altyapının büyük ölçüde değiştirilemediği de bir gerçektir.

(...)

Çağdaş uygarlığın üstyapı kurumları, Türkiye'ye onun aracılığıyla girmiştir. Ama, bütün bunlar yapılırken, ekonomik ve toplumsal altyapı gereğince ve yeterince değiştirilememiştir. Bu yapıda, geniş halk kitlelerinin yararına, köklü değişiklikler gerçekleştirilememiştir.

Partinin o dönemki genel sekreteri Bülent Ecevit ise, aynı gün gençlere yaptığı bir konuşmada, kıyafet devriminin neden halka yabancı kaldığını açıkça dile getirir:

...Şapka Devrimi köylü kitlesine ne getirmiştir?

Ekonomik olarak, sosyal olarak ne getirmiştir?

Aslen köylünün ne festen yana, ne de şapkadan yana olması mümkündür. Köylü başına ne serpuş bulabilirse, kendi hayatıyla, işiyle iyi uyuşan nasıl bir serpuş bulabilirse sadece onu giyiyordu.

(...)

Meydan dolmuştu. Kastamonu'da halk beni dinliyordu. Uzun uzadıya Şapka Devrimi'nin yıldönümünde, Şapka Devrimi'ni anlatmaya başladım. Halk ilgisiz.

Birden idrak ettim ki, koca meydanda beni dinleyen bir tek şapkalı insan yok. Hepsi kasketli. Ne fesli, ne şapkalı.”⁶⁹

Bu açıdan bakıldığında ve itirazların kökeni dikkate alındığında, Dil Devrimi'nin de Kemalist uluslaşma hareketi kapsamında, diğer pek çok devrim gibi eski düzene, alışılmış gelmiş, geleneklere karşı konumlandırıldığı, eskiyi yıkarak bu

⁶⁹ Altan, 19-21.

döneme atfedilen birçok sorunu ortadan kaldırmayı, “Atatürk-öncesi felaketler” tablosunu silmeyi amaçladığı ortaya çıkmaktadır. “Halka rağmen” yapılan bu girişim, büyük bir muhalefet doğmasına da dolaysız olarak yol açmıştır.

Sonuç: İktidar Savaşları

Osmanlı'dan kopan bir Türk ulusunun "inşa edilmesini" öngören Atatürk devrimleri, bunun bir aracı olarak da, yukarıda anlatıldığı biçimiyle, dili kullanmıştı. Bu amaçla kullanılan tüm araçlar kutuplaşma eksenleri oluşturdu, ama dil hem iletişimin temeli olduğu, hem de tüm vatandaşları ilgilendirdiği için daha sert bir kırılmaya yol açtı. Bunun getirdiği iktidar savaşlarına değinmeden önce, "resmi" olarak dört yıla yayılan, "gayri resmi" olarak hâlâ süren Dil Devrimi'nin sonuçlarını incelemek gereklidir.

İlk bakışta, Dil Devrimi'nin amaçlarından biri olan, Osmanlı'dan miras kalan dilde ikiliğin, aydın-seçkin dili – halk dili karşıtlığının, ortadan kaldırılmasının başarılı olduğu görülmektedir. Şüphesiz ki kişilerin gerek bilgi birikimlerinden, gerek mesleklerinden gelen dil farklılaşmaları hâlâ söz konusudur ama, gündelik iletişimde, yazılan bir mektupta, televizyon haberlerinde, gazete sayfalarında bu ayrım ortadan kalkmıştır. Bu, devrimin bir "devrim" olarak başarısı sayılabilir.

Kayda değer ikinci başarı ise, terimler konusundadır. Sıradan vatandaşa hitap eden teknik terimlerin büyük bir bölümü Türkçeleştirilmiş ve daha anlaşılır kılınmıştır. Gerçi uzmanlık alanlarında çok hızlı gelişmelerden ötürü terim sıkıntısı yaşanmaktadır ve daha da sürecektir ama, bilgisayar gibi yine genele dönük bir alanda, üstelik resmi Dil Devrimi'nden çok sonra yapılan Türkçeleştirme hamlesi de meyvesini vermiştir. Gerek

terimler konusunu, gerekse eski kaynakların taranması ve dil yapısının incelenmesiyle dilin olanakları ve kapsamının belirlenmesini, devrimin başarı hanesine yazmak gereklidir.

Ancak bunun yanında, özleştirme hareketlerinin en çok dildeki nüansları vurduğu söylenebilir. Dilin felsefe ve sosyal bilimler gibi daha “gelişkin” kullanımlarında çok daha şiddetle öne çıkan bu durum, gündelik kullanımda da kendisini gösterir. Söz gelişi, “takip” ve “seyir” kavramlarının “izlemek” sözcüğünde birleştirilmesi, bu iki kavramın arasındaki ince ayrımları yok etmektedir. Kökeni tarihe dayandığı için anlamı kesinleşmiş, katılaşmış ve tekleşmiş sözcüklerin atılıp yerine yenilerinin türetilmesi, yeni sözcükler benzeri bir anlam katılığına sahip olmadığı için, sözcüklerin yanlış kullanılmasına, kavramların kaymasına yol açabilmektedir. Bu durum da düşünce disiplini zorlar ve kişileri daha fazla yabancı sözcük kullanmaya veya kullanılan Türkçe sözcüğün ne olduğunu açıklamak için yanına parantez içinde orijinalini yazmaya iter ki, tam bir “özleştirme” yine mümkün olamaz.

Bunun yanında, Dil Devrimi'nin toplumun hayatındaki en büyük etkisi, belki de yol açtığı iktidar savaşları olmuştur. TDTC'nin ve TTK'nin kurulmasıyla başlayan ve Tek Parti dönemi boyunca büyük bir güçle devam eden Türkçecilik hareketi, 1946'daki başarısız denemeden sonra ülkenin artık çok partili rejime geçeceği kesinleştiğinde, karşı kesimden tepkilerle karşılaşmaya başladı. Dil devrimine karşı olan kesimi üç

gruba ayırmak mümkündür: Dinciler, liberaller ve muhafazakârlar. Dincilerin devrime karşı çıkma gerekçesi, devrimin özünden kaynaklandığı için çok basittir. Genellikle dine karşı yapılmış tüm devrimlere karşıdırlar (bunların sayısı da az değildir), bu doğrultuda Kuran'ın dilinin atılıp yerine Türkçe sözcükler getirilmesi (bunun Arapça ve Farsçanın etkisini kırmak için yapıldığı zaten devrimcilerce de kabul edilen bir gerçektir), haliyle dinci kesimin tepkisini çekmektedir.

Muhafazakârlar ise doğaları gereği zaten devrim kavramına karşıdırlar. Osmanlı'da yönetimin büyük kesimini oluşturan muhafazakârlık Cumhuriyet'le birlikte muhalefete geçtiğinden, özellikle de Osmanlı-Türk muhalefet geleneğinin yapısından ötürü, Cumhuriyet'in birçok girişimini yersiz bulurlar. Muhalefet, bir sonraki grup olan liberaller için de önemlidir, zaten onlar iktidarı ele geçirme konusunda 1950'den beri muhafazakârlarla birlikte hareket etmektedirler. Hatta muhafazakâr-liberal çizginin kurulması bu yaklaşımın eseridir.

Çok partili sisteme geçişle birlikte iktidarı ele geçirme olanağı bulan muhafazakâr ve liberal kesimin önünde büyük bir sıkıntı vardı: Meşruiyetlerini sağlamak. Kemalist kadroların ve CHP rejiminin bu açıdan bir sıkıntısı yoktu; yönetimi devrimle ele geçirmişler, devlet kurucusu oldukları için ideolojik ve baskıcı tüm aygıtlarını (eğitim, ordu, bürokrasi, polis vb.) buna göre düzenlemişler, halkın da şehirli ve aydın (küçük) bir kesiminden destek alarak yönetimlerini sürdürmüşlerdi. Kaldı ki hakim ideoloji

Kemalizm'di ve Cumhuriyet tarihinin bütününde olduğu gibi bu dönemde de Kemalizm'i eleştirmenin en hafif suçlaması vatana ihanet olabilirdi. Kısacası, güç Kemalistlerin elindeydi ve onlar meşruiyetlerini kurdukları sistemden alıyorlardı.

İlk serbest seçimlerle yönetimi ele geçirmeye hazırlanan liberal-muhafazakâr kanadın, meşruiyetini sağlama alması için hiçbir desteği yoktu. Yıllar sonra yine liberal-muhafazakâr kesimin bir temsilcisi tarafından ifade edildiği gibi, "hükümet kurabilirlerdi ama iktidar olamazlardı". Demokrat Parti'de birleşen muhafazakâr, liberal ve bir derecede dinci kesimin gücünü halktan alması gerekiyordu. Bunun için, hem çok mecazi hem de çok somut bir biçimde, "halkın dilini konuşması" gerekiyordu.

Başka bir açıdan bakıldığında, özleşme hareketi "saray" Türkçesini ortadan kaldırmayı ve bir halk dili oluşturmayı hedefliyordu. Bu açıdan düşünülürse halkın kendi dilini genele yaymaya çalışan kesime daha sıcak bakacağı öngörülebilir. Ancak unutulmamalıdır ki özleşme hareketleri, bir toplumun en geleneğe bağlı kültür özelliği olan dilini hedef alıyordu. Üstelik burada Türk halkını etkileyen önemli bir unsur daha vardı: Anadolu'da yaşayan topluluklar, tebaası oldukları Osmanlı yönetiminin özelliği gereği, vergi verdikleri ve isyan çıkarmadıkları sürece nece konuştuklarına, ne yiyip içtiklerine pek karışılmayan insanlardı. Dini baskılar bile Avrupa'ya oranla çok daha hafif yaşanmaktaydı. Üstelik bu topluluk, Osmanlı'dan kaynaklanan nedenlerle, Rönesans, Reform ve Sanayi Devrimi gibi kültür, inanç, dil ve üretim alanlarında çok

büyük değişikliklere neden olmuş olayları kaçırmıştı. Burada özellikle Reform'un inanç dili konusundaki etkileri ve İncil'in yerel dillere çevrilerek kilisenin, dolayısıyla Latincenin etkilerinin kırılması (daha sonra Türkçe hutbe, ibadet ve ezan çalışmalarıyla Kemalist rejim tarafından gecikmeli olarak canlandırılmak istenecek, şaşırtıcı olmayan bir biçimde Demokrat Parti iktidarı sırasında terk edilecektir), bundan daha önemli olmak üzere, Sanayi Devrimi ile köyden kentlere akan ve işçi sınıfı haline gelen köylülerin, ağırlıkla pratik nedenlerden ötürü bir dil birliğine sokulması önem taşımaktadır. Sanayi Devrimi'nin yan ürünü sayılabilecek ulus-devlet inşa süreci de halkların dillerini etkileyen, dil ve ulus bilincini ortaya çıkaran, ama siyasi birliğini geç kurmuş ülkelerde bile Cumhuriyet'ten önce tamamlanan bir girişimdi. Yirminci yüzyıla çok az ulus dil sorunuyla girmişti.

Sayılan tüm bu nedenlerden ötürü, Dil Devrimi'nin başlangıcında halkın dili imparatorluk zamanının kalıplarıyla yaşamaktaydı. Zaten dil için bir "devrim" ihtiyacı duyulmasının nedeni de bu olabilir. Dolayısıyla halk, dil konusundaki girişimlere de kendisine dayatılan diğer devrimler gibi tepki gösterdi: Bildiğini yaptı. Hiçbir zaman "saray" dilini konuşmamıştı belki, ama gerek Orta Asya'dan, gerekse Anadolu'dan derlenen "öz Türkçe" sözcüklere de dağarcığında yer yoktu; zaman içinde kimilerini kabullendi, kimilerini kendince değiştirdi, kimilerineyse hiç itibar etmedi. Fakat devrimler halk üzerinde bir baskıya neden olmuştu. Annesinden duyduğu, çevresinde konuştuğu dili kullanamadı, kutsal kitabında gördüğü harflerin değiştigine, sözcüklerin

dilden çıkarıldığına tanık oldu. Batı dünyasının yüzyıldan uzun süredir yaşamakta olan değişimlere olduğu kadar bu değişimin getirdiği yeni kavramlara ve deneyimlere de uzak olan halk, sanayileşme, köylülüğün çözülmesi, şehirli bir işçi sınıfının oluşması gibi dünyanın çeşitli ülkelerinde “dil standartlaştırmasını” gerekli kılan unsurların da etkisinde olmadığı için, devrime hakiki bir ihtiyaç duymuyordu ve bunun uzağında kaldı.

İşte bu yüzden, kendisi gibi konuşan, kendisinin isteklerine göre davranan, üstelik kendisinin gidip seçtiği (ve Kemalistlere göre “karşıdevrimi” başlattığı – bu kadarı bile “devrim”in ne kadar “halka rağmen” yapıldığını gösterir) kişilere büyük yakınlık duydu. Yönetime geçen muhafazakâr-liberal kesim de, hem kendi görüşlerine daha yakın olduğu için, hem de halkın desteğini sağlamak adına, ezanı tekrar Arapçaya çevirdi, Anayasa’yı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu olarak değiştirdi ve yeni sözcüklerden vazgeçti. Ancak DP iktidarı, bütün seçilmişliğine rağmen, temsil ettiği görüşe Kemalistlerin uyguladığı baskının bir benzerini kendi döneminde “Halkçılara” uygulamaya başladı; devletin en büyük “aygıtının” kendisine karşı olmasına rağmen bir diktaya yönelerek kendi sonunu hazırladı ve 27 Mayıs 1960’ta devrildi.

Kemalistler bu darbeye bir “kurtuluş” gözüyle bakmaktadırlar. Öyle ki, Şerafettin Turan’ın kitabında “27 Mayıs Ak Devrimi” olarak söz edilmektedir.⁷⁰ Darbenin yeniden hız verdiği Türkçeleştirme hareketi, artık eskisi gibi yaptırım gücü olmayan bir CHP tarafından desteklendiği için büyük çatışmalar ve ayrılıklarla ilerledi. Bu dönemin karakteristik özelliği, iktidara hangi ideolojinin gelirse dil kullanımının ona göre değişiklik göstermesidir. Buna paralel olarak kişiler arasında bile dile bağlı ayrımlar meydana gelmiş, “ulus” diyen solcu, “millet” diyen sağcı sayılmıştır (genellikle de öyledir).

Bu kargaşa dönemine fiziksel olarak kesin bir son getiren 12 Eylül 1980 darbesinden sonra dil kaygıları başka bir alana girmiştir. Öncelikle, başa gelen askeri cuntanın neredeyse otuz yıldır “solculukla” özdeşleştirilen birçok yeni sözcüğü (tabii başta “devrim” ve “örgüt” olmak üzere) yasaklaması, Komite başkanı Kenan Evren’in önderliğinde bir “Türk-İslam sentezi” yaklaşımının benimsenmesi ve ardından buna en uygun liderlerden biri olan Turgut Özal’ın başbakanlığıyla Türkiye’nin “çağ atlaması”, ülke için çok önemli bir dönemece işaret eder: Türkiye artık eskisi gibi dışa kapalı, soyutlanmacı politika güden bir ülke değildir; hızla ithalat ve ihracat başlamıştır, turizme ve haberleşmeye büyük yatırımlar yapılmaktadır. Üstüne Özal’ın “küçük Amerika” hayali eklenince, dünyadaki genel durumun da bir uzantısı olarak, İngilizcenin büyük hamlesi başlar. 1980’lerden itibaren öz Türkçe-Osmanlıca kavgası

⁷⁰ Turan, Ş. *Türk Kültür Tarihi: Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe*, 3. Basım, Ankara, Bilgi, 2000, s. 80.

unutulmasa da geriye bırakılmış, bunun yerine Türkçeciler-Amerikancılar kavgası başlamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin sancılarla geçen yıllarının içinde dil, iktidar ve meşruiyet çekişmelerinin içinde yer aldığından ötürü ayrı bir önem taşımaktadır.

Kaynakça

Altan, M., *Birinci Cumhuriyet Üzerine Notlar*, İstanbul, Birey, 2001

Ataç, N., *Okuruma Mektuplar*, İstanbul, Can Yayınları, 1994

Baydur, Y.S., *Dil ve Kültür*, Ankara, TDK, 1964

Belge, M. (ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, İstanbul, İletişim, 2001

Belge, M., “Türkçe Sorunu”, *Yazko Edebiyat*, Mayıs-Haziran 1982

Belge, M., *Tarihten Güncelliğe*, İstanbul, İletişim, 1997

Bora, T., *Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık*, İstanbul, Birikim, 1998

Gellner, E., *Nations and Nationalism*, New York, Cornell University Press, 1983

Heid, U., *Türkiye’de Dil Devrimi*, çev. Nejet Öztürk, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2001

Kohn, H., *The Age of Nationalism: The First Era of Global History*, Connecticut, Greenwood Press, 1976

Korkmaz, Z., *Türk Dilinin Tarihi Akışı İçinde Atatürk ve Dil Devrimi*

Kudret, C., *Dilleri Var Bizim Dile Benzemez*, Ankara, Bilgi, 1986

Landau, J.M. (ed.), *Atatürk and the Modernization of Turkey*, Colorado, Westview Press, 1984.

Levend, A.S., *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Ankara, TDK, 1972

Lewis, G., *The Turkish Language Reform: A Catastrophic Success*, New York, Oxford University Press, 1999

Millas, H., *Geçmişten Bugüne Yunanlılar: Dil, Din ve Kimlikleri*, İstanbul İletişim, 2003

Özerdim, S.N., *Harf Devrimi’nin Öyküsü*, Ankara, TDK, 1962

Sadoğlu, H., *Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003

Safa, P., *Osmanlıca, Türkçe, Uydurmaca*, İstanbul, Ötüken, 1999.

Şavkay, T., *Dil Devrimi*, İstanbul, Gelenek, 2002

Turan, Ş., *Türk Kültür Tarihi: Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Eorenselliğe*, 3. Basım, Ankara, Bilgi, 2000.

Timur, T., *Türk Devrimi ve Sonrası*, Ankara, İmge, 1997

Türk Dili, Ankara, TDK, 1944-1983

Türkçenin Zenginleştirilmesi Kurultayı: Bildiriler, Tartışmalar, İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2000

Ünaydın, R.E., *Atatürk, Tarih ve Dil Kurumları: Hatıralar*, Ankara, TDK, 1954

Yücel, T., *Dil Devrimi ve Sonuçları*, Ankara, TDK, 1982